

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ**

Seramik Anasanat Dalı

KOKU KAVRAMININ SERAMİK FORMLARDA İFADE BİÇİMİNE DÖNÜŞMESİ

Meral ÇETİNKAYA

Yüksek Lisans Sanat Çalışması Raporu

Ankara, 2025

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

Seramik Anasanat Dalı

KOKU KAVRAMININ SERAMİK FORMLARDA İFADE BİÇİMİNE DÖNÜŞMESİ

Meral ÇETİNKAYA

Yüksek Lisans Sanat Çalışması Raporu

Ankara, 2025

KOKU KAVRAMININ SERAMİK FORMLARDA İFADE BİÇİMİNE DÖNÜŞMESİ

Danışman: Prof. Dr. Candan TERVİEL

Yazar: Meral ÇETİNKAYA

ÖZ

Sanat, duyu ve duygularla iş görür bir alan olarak değerlendirildiğinde; tüm duyu organlarının, yaratıcılık ve yeniyi üretmede nasıl çalışabildiği, her sanat alanı için ayrı ayrı ele alınıp incelenebilir. Çalışmada, kokunun algısal ve kültürel boyutları; seramik malzeme ve form aracılığıyla nasıl yansıtılabildiği üzerinde durulmuş, kokunun geçmişi ve farklı kültürlerdeki kullanımı araştırılmıştır. Yapılan seramik formlarda, kadın vücudunun estetik yapısı ve kadınlara atfedilen güzel koku eşleştirilmiştir. Kokunun çağrışımları, kokunun seramik formlarda ifadesi, kokunun sınıflandırılması yapılmadan, kişinin geçmişe dair zihinsel yolculuğunu, kadın figürleri, dalgalı formlar, geyik figürü ve soba gibi metaforik öğelere aktarımıyla zenginleştirilmiş ve kokular seramik formların çağrışımlarına uygun olarak yerleştirilmiştir. Seramik sanatında kokunun, görsel ve dokunsal duyularla sınırlı kalmayan bir ifade aracı olarak nasıl kullanılabildiği araştırılmış, pişmiş kilin kokuyla uyumu ve farklı kokuyla yapılan denemeler değerlendirilmiştir. Bu çalışmada kullanılan yöntemlerin belirlenmesi ve literatür taramasının gerçekleştirilmesi amacıyla basılı kaynaklardan, akademik veri tabanlarından yararlanılmıştır. Literatür taraması kapsamında, konuya ilişkin bilgiler, derin bir kavrayış sağlamak amacıyla, belirli kitaplar, makaleler ve tezler incelenmiştir. Çalışma, seramik sanatında koku algısını ifade etme biçimlerine yenilikçi bir yaklaşım sunmakta ve kokunun, seramikle birleşerek izleyicilerde farklı deneyimler yaratması amacıyla, tasarımlar geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu tez, seramik

sanatında, koku ve form arasındaki ilişkiyi derinlemesine inceleyerek, sanatın duyuşal boyutunu daha geniş bir perspektiften ele almayı amaçlamıştır.

Anahtar sözcükler: Koku, seramik tasarım, koku hafızası, koku ritüeli, seramik sanatı.

TRANSFORMATION OF THE CONCEPT OF SMELL INTO EXPRESSION IN CERAMIC FORMS

Supervisor: Prof. Dr. Candan TERVİEL

Author: Meral ÇETİNKAYA

ABSTRACT

When art is evaluated as a field that works with senses and emotions, how all sense organs, innovation and newness can be worked on can be taken and examined separately for each art field. In the study, the perceptual and cultural dimensions of smell; How it can be reflected through ceramic material and form was emphasized, the history of smell and its use in different cultures were investigated. In the ceramic forms made, it was matched with the aesthetic structure of the female body and the beautiful smell attributed to women. The connotations of smell, the expression of smell in ceramic forms, without classifying the smell, the person's mental journey towards the past, was enriched with metaphorical life such as female figures, wavy forms, deer pictures and stoves, and the smells were placed in accordance with the connotations of ceramic forms. It was investigated how smell can be used as a means of expression not limited to visual and tactile senses in ceramic art, sleep with combined clay smell and experiments with different killers were evaluated. In order to determine the methods used in this study and to perform a literature review, printed sources and academic databases were used. Within the scope of the literature review, specific books, articles and theses were examined in order to provide information and deep understanding on the subject. The study presents an innovative approach to the forms of expressing olfactory perception in ceramic art and aims to develop designs so that the scent can combine with ceramics to create different experiences in the audience. This thesis aims to examine the sensory dimension of art from a broader perspective by deeply examining the relationship between scent and form in ceramic art.

Keywords: Smell, ceramic design, olfactory memory, olfactory ritual, ceramic art.

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışması benim için hem akademik hem de kişisel anlamda bir meydan okuma oldu. Uzun bir aradan sonra akademik hayata geri dönmek başta gözümü korkutsa da bu süreç bana hem geçmişteki birikimlerimi nasıl yeniden değerlendireceğimi, hem de yeni şeyler öğrenmenin heyecanını hatırlattı. Bu çalışmayı tamamlamak, hayatımın zorlu ama bir o kadar da öğretici deneyimlerinden biriydi. Bu süreçte bana destek olan, motivasyonumu artıran ve yanımda olan herkese yürekten teşekkür ediyorum.

Öncelikle, tezimin her aşamasında bana rehberlik eden, sabrı ve bilgi birikimiyle yolumu aydınlatan değerli danışmanım sayın Prof. Dr. Candan Terviel'e en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Tez konum olan kokuyu en az benim kadar sevmesi ve bu konunun onun da ilgisini çektiğini bilmek benim için mutluluk vericiydi. Onun desteği ve yönlendirmeleri olmadan bu tezi tamamlamam mümkün değildi. Ayrıca pişirim teknikleri konusunda desteklerini esirgemeyen değerli hocalarım Sayın Prof. Dr. Tuğrul Emre Feyzoglu'na, benimle birlikte eserlerimin en güzel şekilde sonuçlanması konusunda yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. Sayın Hilal Küçük hocama ve eserlerimin pişirilmesi aşamasında destek olan Arş. Gör. Sayın İlhan Marasali hocama en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu zorlu süreçte varlıklarıyla beni ayakta tutan; bugünlere getiren ve her zaman yanımda olan canım annem ile canım babama, her umutsuzluğa düştüğümde bana destek olup hep yanımda olduğunu bildiğim canım ablam Mehtap Bırdoğan'a, bana yol gösteren, fikir veren, beni bu yolda yüreklendiren can dostum Öznur Yıldırım'a ve tabi ki hayat arkadaşım, en büyük desteğim sevgili eşim Adnan Çetinkaya'ya, bu süreçte küçük yaşlarına rağmen bana sabır gösterip gülen gözleriyle umut olan, canım çocuklarım, Meryem Çetinkaya ve Ali Hamza Çetinkaya'ya sonsuz teşekkürler ediyorum.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

ÖZ	i
ABSTRACT.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
GÖRSELLER DİZİNİ.....	vii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KOKU VE KÜLTÜR	3
1.1. Koku Kavramının Tanımı ve Tarihsel Gelişimi	3
1.2. Kokunun İnsan Algısındaki Yeri.....	10
1.3. Farklı Kültürlerde Koku Algısı ve Pratiklere Etkisi	13
1.4. Koku Ritüelleri ve Geleneklerinin Analizi.....	24
1.5. Koku Türleri	26
1.5.1. Doğal Kokular.....	26
1.5.2. Sentetik Kokular.....	26
1.5.3. Aromatik Kokular.....	27
1.5.4. Feromonlar ve Biyolojik Kokular.....	28
2. BÖLÜM: KOKU VE SANAT.....	29
2.1. Kokunun Sanatsal İfade Olanakları	29
2.2. Kokunun İzleyici Hafızasındaki İzleri.....	30
2.3. Sanatta Koku Temalı Çalışmalar.....	32
2.4. Kokunun Mimaride Kullanım Alanlarına Etkileri Ve Markalaşma	45
3. BÖLÜM: KOKU KAVRAMININ SERAMİK FORMLARDA İFADESİ.....	47
SONUÇ	71
KAYNAKÇA.....	73
EKLER	77
YAYIMLAMA VE FİKRÎ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	83
ETİK BEYANI	84
YÜKSEK LİSANS ORJİNALLİK RAPORU	85

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 1. Kozmetik Kavanozu	6
Görsel 2. Başına zafer kurdelesini bağlama eyleminde bulunan yunan atlet	7
Görsel 3. Porselen koku şişesi.....	8
Görsel 4. Lavanta Tarlası	11
Görsel 5. Antik Mısır mezarında bulunan ve parfüm koklayan kadınlarla tasvir edilen duvar resmi	14
Görsel 6. Tarihteki ilk kadın parfümcü Tapputi'nin 3200 yıllık parfüm formül ve yapılış bilgisini verdiği Akadça çivi yazılı tablet	15
Görsel 7. Tütsü Brülörü	16
Görsel 8. Mescid-i Nebevi'yi güzel kokması için tütsüleyen görevli	18
Görsel 9. Çin tütsü kültürünü yansıtan geleneksel bir tablo	21
Görsel 10. Japon Kodo (Tütsü Şöleni) Seremonisi.....	22
Görsel 11. Hindistan'da tütsü ve aromatik yağ ritüellerini tasvir eden bir sahne	23
Görsel 12. Elinde pomander tutan kadın portresi.....	24
Görsel 13. Pomander örneği.....	24
Görsel 14. Misk Geyiği.....	26
Görsel 15. Sentetik koku yapım aşaması.....	27
Görsel 16. Lavanta yağı görseli.....	28
Görsel 17. Koku Labirenti.....	34
Görsel 18. Koku Barı	35
Görsel 19. Duman Bulutu.....	37
Görsel 20. Duman Çiçekleri.....	38
Görsel 21. Balsam Ormanı	39
Görsel 22. Maddi olmayan heykeller.....	39
Görsel 23. Sabun Şehri.....	40
Görsel 24. Sabun Manzarası.....	41
Görsel 25. Sanatçının kokusu.....	42
Görsel 26. Antropodino.....	43
Görsel 27. İnsansılar.....	44
Görsel 28. Meral ÇETİNKAYA "Yansımalar" 2024.....	48-49

Görsel 29. Meral ÇETİNKAYA “Yansımalar” 2024.....	50
Görsel 30. Meral ÇETİNKAYA “Yansımalar” 2024.....	51
Görsel 31. Meral ÇETİNKAYA “Yansımalar” 2024.....	52
Görsel 32. Meral ÇETİNKAYA “Yansımalar” 2024.....	53
Görsel 33. Meral ÇETİNKAYA “Yansımalar” 2024.....	54
Görsel 34. Meral ÇETİNKAYA “Yansımalar” 2024.....	55
Görsel 35. Meral ÇETİNKAYA “Yansımalar” 2024.....	56
Görsel 36. Meral ÇETİNKAYA “Yansımalar” 2024.....	57
Görsel 37. Meral ÇETİNKAYA “Yansımalar” 2024.....	58
Görsel 38. Meral ÇETİNKAYA “Yansımalar” 2024.....	59
Görsel 39. Meral ÇETİNKAYA “Yansımalar” 2024.....	60
Görsel 40. Meral ÇETİNKAYA “Yansımalar” 2024.....	61
Görsel 41. Meral ÇETİNKAYA “Yansımalar” 2024.....	62
Görsel 42. Meral ÇETİNKAYA “Yansımalar” 2024.....	63
Görsel 43. Meral ÇETİNKAYA “Yansımalar” 2024.....	64
Görsel 44. Meral ÇETİNKAYA “Yansımalar” 2024.....	65
Görsel 45. Meral ÇETİNKAYA “Yansımalar” 2024.....	65
Görsel 46. Meral ÇETİNKAYA “Gazyağı” 2024.....	66
Görsel 47. Meral ÇETİNKAYA “Zift” 2024.....	67

GİRİŞ

Koku duyusu, yüzyıllar boyunca fiziksel bir uyarıcı olmanın dışında, geçmişini hatırlatan yanıyla, duyguların görünmez bir taşıyıcısıdır. Koku, zaman ve mekânın kavramsal boyutunu değiştirebilecek kadar güçlü bir uyarandır. Koku, insanın yaşam deneyimlerinde derin bir etkiye sahip; duyular dünyasının, genellikle geri planda kalan fakat hafızada en güçlü yankıyı bulan bir bileşenidir. Bu çalışmada, kokunun algısal, kültürel ve sanatsal boyutları ele alınarak, özellikle seramik sanatında ifade bulduğu formlar üzerinde durulmuştur.

Yapılan çalışma, kokunun farklı bağlamlarda nasıl tanımlandığını ve sanat eserlerinde nasıl kullanıldığını incelemiş, bu duyusal deneyimin seramik malzeme ve form yoluyla nasıl yansıtılabileceğini araştırmıştır. Tarihsel, kültürel ve bilimsel perspektiflerle birlikte kokunun insan hafızasındaki yerini irdelemek; ardından, bu kavramın seramikle ilişkisini çağrışım, form ve malzeme bağlamında yorumlamak, çalışmanın temel yaklaşımını oluşturmaktadır. Kokunun seramik formlara aktarımında kadın figürü, dalgalı formlar, geyik figürü, soba gibi, kişide öznel çağrışımlar yapan metaforlardan yararlanılmıştır. Kullanılan kadın formlarında, kokunun çağrışımları; kokunun kişilerde uyandırdığı hislerin değişkenliği çalışmalara aktarılmış ve çağrışımların kişide uyandırdığı kokular, formlarda kullanılmıştır.

Çalışmada hem geleneksel hem çağdaş sanat eserlerinden örneklerle kokunun somut ve soyut anlamlarının ifade biçimleri araştırılıp, yapılan seramik formlara aktarılmıştır. Ayrıca, kişisel seramik çalışmalarının tasarım süreçleri ve bu süreçlerde kokunun nasıl bir ilham kaynağı olduğu açıklanmaktadır.

Yapılan tez çalışmasında, kokunun tarihçesi ve kültürler içinde yeri, Mezopotamya'dan başlayarak; farklı uygarlıklarda koku duyusunun etkileşimi, gelişimi ve koku uygulamaları ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca, kokunun insan algısı üzerindeki etkileri ele alınmış ve kokunun öznel özelliklerinin bireyler üzerindeki yansımaları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Koku olgusu, doğumla başlayıp ölüme kadar süren yolculuğunda; kimi zaman Tanrıya ulaşma aracı, kimi zaman ölü ritüellerinde bir öğe ya da kişisel bakımın bir parçası olarak insan yaşamında sürekli var olmuştur. Ayrıca kokunun geçmiş dönemlerde hammadde ve malzeme olarak kullanımının günümüze kadar değişimi, gelişimi ele alınıp, kokunun türleri başlığı altında açıklanmıştır. Kokunun sanatsal ifade olanakları, izleyiciler üzerindeki etkileri, kokuyla çalışmalar yapan sanatçılar; enstalasyon, heykel, resim gibi

farklı alanlarda eserler veren ve kokuyu eserlerinde temel alan sanatçıların örnekleriyle anlatılmıştır. Kokunun mimaride kullanım alanlarına etkileri ve markalaşma konusu, satış stratejilerine etkisi, kişiler üzerinde alım isteği yaratabilirliği konuları araştırılmıştır.

Koku alma, kokuyu algılama her bireyde farklılık göstermektedir. Koku birçokları için yalnızca nefes almaktan başka hiçbir anlam içermezken; bazıları içinse yaşamın zihindeki yansıması, mekân işaretleyicisidir. Bu özellikteki insanlar için tüm mekanların, şehirlerin kokusal isimleri vardır. Kokuyu, yaşamda belirleyici önemli bir etken olarak görmek ve bu etkinin çağrışımlarını güçlü hissetmek, bu çalışmanın çıkış noktası olmuştur. Lisans döneminde Patrick Süskind' in "Koku" romanı ilham alınarak, kokunun kendisi olmadan, çağrışımlarıyla seramik çalışmalar yapılmış ve konunun eksik bırakıldığı düşünülmüştür. Lisansüstü dönemde, aynı konu temel alınarak formlar küçültülmüş ve odak noktası, kokunun forma aktarımı olmuştur. Kokunun uçucu yapısını daha kalıcı kılmak için, çeşitli killer üzerinde farklı derecelerde pişirimler yapılmıştır. Pişmiş kilin gözenekli yapısı, tarih boyunca içinde sakladığı malzeme hakkında bilgi vermiş; hafızasında saklamış ve ait olduğu döneme ilişkin verdiği ip uçlarıyla tarihe ışık tutmuştur. Yapılan tez çalışmasında, pişmiş kilin bu özelliği deneyimlenmiş; sırlanmamış, düşük sıcaklıkta bisküvi pişirimi yapılan seramik yüzeyde, koku salınımının daha fazla olduğu gözlenmiştir. Görsel ve dokunsal duyularla sınırlandırıldığı düşünülen seramik sanatına, farklı bir ifade aracı olarak düşünülen koku; yapılan tez çalışmasında, kokunun kullanım araçları dikkate alınarak yapılan seramik formlara aktarılmıştır. Kullanılan pişmiş kilin kokuyla uyumu araştırılmış, farklı killerle denemeler yapılmıştır. Kokunun kalıcılığını artırmak, bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda ulaşılmak istenen hedef olmalıdır. Yapılan çalışma, seramik sanatına yenilikçi bir yaklaşım getirerek, kokuyu bir anlatı aracı olarak kullanmayı ve seramik ile kokunun birleşiminin izleyicilere farklı deneyimler yaşatmasını hedeflemektedir. Bu bağlamda, gelecekteki sanatsal çalışmalar, bireylerin öznel deneyimlerini, seramik, koku ve formun birleşimiyle ifade eden tasarımlar üzerine temellenmelidir.

1. BÖLÜM: KOKU VE KÜLTÜR

Koku, tarih boyunca kültürlerin şekillenmesinde, kültürel kimliğin ve toplumsal ritüellerin oluşumunda, bireysel kimliklerin inşasında önemli bir rol oynamıştır. Kokuların kullanım alanları incelendiğinde, dini törenlerden gündelik yaşama, tıbbi kullanımından, sanatsal üretilere kadar birçok alanda kendine yer bulmuş; kimi zaman kutsal, kimi zaman ise statü göstergesi olarak anlam kazanmıştır. Bu bölümde kokunun tanımı, kültürel bağlamdaki kullanımları, hafızayla olan bütünleşik ilişkisi, farklı başlıklar altında ele alınıp, geniş bir perspektifte incelenmiştir.

1.1. Koku Kavramının Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Türkçede "koku" kelimesi, Türk Dil Kurumu Sözlüğünde "nesnelerden yayılan küçük zerrelere burun zarı üzerindeki özel sinirlerde uyandırdığı his, duygu" şeklinde tanımlanmıştır (Türkçe Sözlük, 2009, s.1196). Bu tanımda, kokunun yayılabilme, parçalanıp zerrelere ayrılma özelliği, koku alma eyleminin temelini oluşturur. Kelime kökeni açısından koku, "kok" fiilinden türemiştir. Tarihsel olarak "kokmak" fiili, ateşten yükselen dumanla özdeşleştirilmiş; odun, tütsü ve reçine gibi yanarak açığa çıkan maddelerin oluşturduğu koku ile ilişkilendirilmiştir.

Koku, algılanan moleküllerin havada titreşerek beyinde yankı yaratması, bireyi çevreleyerek içinde bulunulan andan koparıp geçmişe ya da bugüne dair bir yolculuk sağlaması bağlamında da tanımlanabilir. Koku ile ilişkilendirilen bir diğer terim olan "rayiha" ise Arapça kökenlidir ve "hoş kokma" anlamını taşımaktadır. Genellikle çiçek kokuları ya da ortamda hissedilen tüm güzel kokular için kullanılır. Bu nedenle, güzel kokuları tanımlarken "rayiha" kelimesinden faydalanmak mümkündür.

Koku, varoluşumuzdan itibaren istemsizce maruz kaldığımız bir duydur. Bu duyumuz yalnızca burnumuz aracılığıyla algılanmaz; aynı zamanda akciğerlerimizi ve beynimizi de etkiler, bireyde farklı yankılar uyandırır. İlkel dönemde beslenme ve tehlikelerden korunma gibi yaşamsal ihtiyaçlar için kullanılan koku duyusu, zamanla çevresel ve yaşamsal koşulların değişmesiyle eski keskinliğini kaybetmiştir. Ancak, insan yaşamında belirleyiciliğini korumaktadır. Örneğin; eş seçiminde etkili olan feromonlar, aynı türün birbirleri arasındaki ilişkiyi düzenleyen, kokusu baskın olarak algılanamayan vücut salgısıdır. Feromonlar vücudun ürettiği ter olarak da bilinmektedir. Bu salgı, bazı insanları çekici olarak bulmamızı sağlarken bazı insanları da itici bulmamızı sağlamaktadır

(Duygulu, 2014). Koku bir anlamda bireylerin genetik uyumluluğunu ve bağışıklık sistemindeki çeşitliliği, türlerin sağlıklı bir şekilde devamını sağlamak için gerekli bir unsur olmaktadır.

Kokuların diğer duylardan ayırt edici bir özelliği, nefes alma süreciyle olan doğrudan ilişkisidir. Hoşa gitmeyen bir görüntüde gözleri kapamak ya da rahatsız edici bir sesi duymamak için kulakları kapamak mümkündür. Ancak, algılanan kokudan kaçınmak için nefes almayı bırakmak mümkün değildir. Kokular, hafızamız üzerinde diğer duylara kıyasla daha güçlü bir etkiye sahiptir. Beynin hipokampus ve amigdala bölgeleri, kokuyla ilgili bilgileri işleyerek duygusal deneyimleri depolar. Bu nedenle, bir kokuyla karşılaştığımızda geçmişteki anılar hızla canlanabilir. Marcel Proust'un '*Kayıp Zamanın İzinde*' romanında, ana karakter Swan'ın çay ve madlen kurabiyesinin tadıyla geçmişe yolculuk yapması, bu ilişkinin edebiyattaki güçlü bir yansımasıdır (Typelish, 2023).

Koku, yalnızca burun aracılığıyla değil, ağız yoluyla da algılanabilir. Bu durum, tat alma duyusuyla koku duyusu arasındaki bütünleşik ilişkiye işaret etmektedir. Kötü kokan bir yiyeceğin yenilemeyeceği ya da güzel kokan bir yiyeceğin lezzetli olarak algılanacağı genel bir kabul görmektedir. Bu bağlamda, koku ve tat algısı paralel bir ilişki içerisinde. Koku duyusunun yaşam kalitesi üzerindeki etkisi, COVID-19 pandemisi sırasında daha iyi anlaşılmıştır. Koku kaybı yaşayan bireyler, tat alma yetilerinin de kaybolduğunu belirterek, yaşam kalitesinin ciddi şekilde düştüğünü ifade etmişlerdir. Koku, diğer duylara kıyasla geri planda kalan fakat, yokluğunda yaşam kalitesini ciddi yönde etkileyen bir öneme sahiptir. Koku alamamak 'koku körlüğü' (anosmi) yaşayan hastaların, zamanla yaşamlarının eskisi gibi olmadığını, anlamını yitirdiğini ve kişilerin kendilerini yaşamdan kopuk hissetmesi gibi duygusal sorunlara yol açtığı bilinmektedir. Anosmi yaşayan bireyler, zamanla hafıza kaybı yaşadıkları ve kendilerini yaşamdan kopuk hissettiklerini ifade etmişlerdir.

Her canlının kendine özgü bir kokusu vardır. Örneğin, "ağaç kokusu" genel bir kavram iken, ıhlamur ya da kayın ağacı gibi türler, bu genel kavramın alt başlıklarını oluşturur. Benzer şekilde, "anne kokusu" kişiden kişiye değişiklik gösterse de genellikle güven duygusuyla ilişkilendirilir. Bebek kokusu ise saflık ve masumiyet simgesi olarak eşsizdir. Bu durum, bebeklerin narin ciltlerinden salgılanan doğal yağlardan kaynaklanmaktadır. Koku, bireysel ve kültürel hafızada derin izler bırakan, ancak tam anlamıyla taklit edilmesi mümkün olmayan, sınırlılıkları olan duygusal bir deneyimdir. Bu bağlamda bazı kokuların

eşsizliği, doğallığı, bu kokuları diğer kokulardan ayırtmaktadır. Ancak, bebek kokusuyla özdeşleşen farklı kokular da vardır. Örneğin; pudra kokusu, dalin kokusu gibi. Tez çalışmasında bu duyuşal deneyim, idol formlarından ilham alınarak tasarlanmış ve yapılan formda pudra kokusu kullanılmıştır (Görsel 29,30).

Koku alma duyusu, anne karnında gelişmeye başlar. Amniyotik sıvıdaki koku molekülleri sayesinde bebekler doğumdan itibaren annelerine aşına hale gelir. Emzirme sırasında meme çevresindeki dokudan yayılan koku, anne ve bebek arasındaki bağı güçlendirir. Doğumdan sonra bir pazılın parçası gibi bebeğin anneye uyumu, koku oluşumunun en iyi örneklerindendir. Koku hafızası, yaşam boyunca yenilenmeye devam eden tek duyudur. Diğer duyular yaşla birlikte etkinliğini kaybederken, koku duyusu yenilenebilir olma özelliğiyle öne çıkmaktadır.

Kokuların genellikle tarif edilmesi zordur. Kokular tarif edilirken genellikle benzediği şeye atıfta bulunmaktadır. Görsel ve işitsel sanatları ifade ederken kullanılabilecek kelime sayısı yeterli düzeydeyken, kokuların tarifinde kullanılabilecek kelime sayısı oldukça azdır. Bunun temel nedeni kokuların ölçülemez olmasındandır. Araştırmalar, görsel hafızanın bir yıl içinde yarıdan fazlasını kaybettiğini, ancak koku hafızasının çok daha uzun süre kalıcı olduğunu ortaya koymaktadır. Koku hafızası zamansızdır ve bir kokuyla karşılaşıldığında, sanki hiç zaman geçmemiş gibi geçmiş anıları yeniden canlandırmaktadır. Kokunun beynimizde doğrudan koku korteksine ulaşması, zamansızlık ve yoğun çağrışımların nedenlerinden biridir (Altundağ, 2018). Bu bağlamda, kokunun anılarla olan bütünleşik ilişkisi göz ardı edilemeyecek kadar güçlüdür.

Koku, insanlık tarihinin en eski duyuşal deneyimlerinden biri olarak, kültürlerin oluşumunda ve medeniyetlerin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Tarihsel süreçte koku, yalnızca bireysel bir algı olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bağlamlarda da anlam kazanmıştır. Bu bağlamda, kokunun tarihsel gelişimi incelendiğinde hem ritüeller hem de ticaret aracılığıyla, toplumların yaşamına nasıl entegre olduğu gözlemlenebilir.

İlk çağlardan itibaren insanlar, doğada bulunan kokuları keşfetmiş ve bunları çeşitli amaçlarla kullanmıştır. M.Ö. 4000'lere dayanan Mezopotamya uygarlıklarında, tütünlerin dini ritüellerde kullanılmaya başlandığı bilinmektedir. Antik Mısır'da kokular, dini ritüellerde kutsal bir araç olarak kullanılırdı. O dönemde tütün, tanrılara sunulan bir armağan olarak kabul edilmiş, kutsallık ve temizlenme simgesi olmuştur. Benzer şekilde, Antik Mısır'da

koku, ölümden sonraki yaşam inancıyla ilişkilendirilmiş ve mumyalama işlemlerinde baharatlar, reçineler ve aromatik bitkiler sıklıkla kullanılmıştır. Firavun mezarlarında bulunan tütsüler ve parfümler, tanrılara ve öteki dünyaya bağlanma yollarından biri olarak görülmektedir. Bu dönemde özellikle tütsü ve yağlar, yalnızca manevi değil, aynı zamanda tıbbi uygulamalar için de kullanılmıştır (Classen vd s.25., 1994; Smith, 2021s. 88). Firavun mezarlarında bulunan koku şişeleri (Görsel 1), bu dönemde kokunun lüks ve statü göstergesi olarak da kabul edildiğini ortaya koymaktadır.

Görsel 1: MÖ 1479-1425, Thebes, Mısır. Firavun sergisi- Cleveland Sanat Müzesi, Mısır kültürüne ait Kozmetik kavanozu kişisel bakıma verilen önemin bir göstergesidir.

<https://www.worldhistory.org/image/6581/egyptian-perfume-bottle/> (Erişim 10.02.2024)

Yunan Medeniyeti ve Roma'da koku hem bireysel hem de kamusal yaşamda önemli bir yer edinmiştir. Esanslar ve parfümler, yalnızca kişisel bakım ve güzellik amacıyla değil, aynı zamanda sağlık için de kullanılmıştır. Hipokrat, kokunun tedaviye yardımcı etkilerini vurgulamış ve aromatik bitkilerle tedavi yöntemleri geliştirmiştir. Romalılar ise hamam kültüründe kokuya büyük bir önem vermiş; lavanta, biberiye ve gül suyu gibi maddeler hem hijyen hem de sosyal bir prestij aracı olarak kullanılmıştır. Özellikle camdan ve seramikten şekillendirilmiş küçük boyutlu koku şişesi örnekleri bu dönemde oldukça fazladır (Görsel 2). Roma'da koku şişelerine unguentarium, balsamarium ve lacrimarium adı veriliyordu. En yaygın kullanımları, parfüm yağlarını ve tozlarını tutmak ve dağıtmaktı. Bu şişeler genellikle, kaymaktaşı, renkli cam, gümüş veya seramikten yapılmaktaydı (Neo-bloom,

2023). İçerisine güzel kokuların konulduğu bu kaplar, mezarlarda ölünün zamanla oluşan kötü kokusunu maskeleyerek için de kullanılmaktaydı. Kokuyu saklamak için daha çok cam tercih edilmesinin nedeni, camın kolay őekillenebilir olması, saklama koşullarının önemi olmaksızın, kendi kokusunun nötr olması, geçirgenliğinin olmaması gibi nedenlerle daha çok cam, koku saklamada birincil bir öneme sahip olmuştur. Yapılan tez çalışmasında kokuyu saklamanın ötesinde kokunun yayılabilme özelliği vurgulanmış, bulunduğu ortamda hissedilir olması ve geçirgenliğinin engellenmemesi gibi nedenlerle tasarlanan seramik formlarda sır kullanılmamıőtır.

Görsel 2: Başına zafer kurdelesini bağlama eyleminde bulunan Yunan atlet şeklinde bir parfüm şişesi. M 540. (Agora Müzesi, Atina)

<https://www.worldhistory.org/image/3727/athlete-perfume-bottle/> (Erişim Tarihi 10.02.2024)

Orta ağ'da koku, dini ve toplumsal hayatın bir parçası olmayı sürdürmüőtür. Özellikle Avrupa'da salgın hastalıklarla mücadelede, kokuların koruyucu bir etkisi olduğuna inanılmıőtır. Bu dönemde "aromalı maskeler" ve "koku keseleri" gibi aksesuarlar hem statü simgesi hem de hastalıklardan korunma aracı olarak yaygınlaşmıştır. Orta ağ Avrupa'sında kokular, hijyenin düşük olduğu dönemlerde kötü kokuların hastalıklarla ilişkilendirilmesi nedeniyle önem kazanmıştır. Bu dönemde, kokulu bitkiler ve yağlar veba gibi hastalıklara karşı koruma sağladığına inanılan araçlar arasında yer almıştır. İslam dünyasında ise kokular hem estetik hem de dini bağlamda yaygın bir şekilde

kullanılmaktaydı. İbn-i Sina'nın parfüm damıtma üzerine çalışmaları, modern parfüm endüstrisinin temellerini atmıştır (Le Gu  rer, 1994, s.45).

Rönesans ve Aydınlanma dönemlerinde koku, bilimsel araştırmaların ve sanatsal yaratıcılığın bir parçası haline gelmiştir. Kimya alanındaki gelişmelerle birlikte, kokuların daha sistematik bir şekilde sınıflandırılması mümkün olmuştur. Bu dönemde parfüm   retimi, lüks tüketim ürünleri arasında yerini almış ve özellikle Fransız aristokrasisiyle özdeşleşmiştir. Paris, dünya parfüm endüstrisinin merkezi haline gelmiş; Grasse bölgesi ise koku   retimi için ideal bir tarımsal alan olarak dikkat çekmiştir. Rönesans ve Aydınlanma dönemlerinde, kokular estetik bir deneyimden çok, sınıf ve sosyal statü göstergesi haline gelmiştir. Özellikle aristokrasi, par  mleri bir lüks tüketim ürünü olarak benimsemiştir. Ancak bu dönemde, koku alma duyusu estetik bir mesele olmaktan çıkıp, bilimsel bir inceleme konusu olarak da ele alınmaya başlanmıştır. 18. yüzyılda kokuların insan psikolojisi ve davranışları üzerindeki etkisi araştırılmaya başlanmıştır (Smith, 2021, s.78; Classen vd 1994, s.56).

Görsel 3: Porselen koku şişesi, altın, Claudius Innocentius Du Paquier dönemi (1718–1744), Viyana, 8,6 cm
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/207123> (Erişim 10.02.2024)

Koku şişeleri bu yüzyılda, pahalı par  mleri saklamak için ideal bir lüks nesne haline gelmiştir. Görsel 3'te, alçak kabartma süslemelerle zenginleştirilmiştir.   zerinde deniz kabukları, Çin esintili figürler ile dekoratif motifler yer alan altın kapaklı koku şişesi örneğı

yer almaktadır. Yapılan tez çalışmasında seramik koku şişelerinden ilham alınarak eserler üretilmiş ve Hitit dönemine ait şekillerden yararlanılarak kapak tasarımları yapılmıştır. Elle ve tornada şekillendirme yöntemleriyle biçimlendirilen formları kokunun saklandığı bir şişe özelliğinden çıkararak, pişmiş kilin yapısal özelliklerinden faydalanılarak, ortama koku verme özelliği vurgulanmıştır.

Modern dönemde koku, yalnızca bireysel bir tercih değil, aynı zamanda bir pazarlama aracı ve kültürel ifade biçimi haline gelmiştir. Kokular, markaların kimliğini oluşturmak, tüketicilerde güçlü duygusal bağlar kurmak ve hatırlanabilirlik yaratmak için kullanılmaktadır. Örneğin, bazı mağazalar ve oteller, özel tasarlanmış kokular kullanarak mekâna özgü bir deneyim sunmayı hedeflemektedir. Bunun yanı sıra kokunun psikolojik ve nörolojik etkileri üzerine yapılan araştırmalar, terapi ve zihinsel sağlık uygulamalarında, kokunun önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

Parfüm tarihine ilişkin yapılan incelemeler, bu uygulamanın doğal malzemelerden türediğini ve köklerinin eski medeniyetlere dayandığını göstermektedir. İlk parfümler, ağaç kabuğu, odun, kökler, yapraklar, çiçekler ve tohumlar gibi doğal bileşenlerle hazırlanmıştır. Kaynaklar, parfüm üretiminin başlangıcını Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarına atfetmekte; bu uygulamanın daha sonra Persler ve Romalılar tarafından geliştirildiğini ortaya koymaktadır. Bu toplumlar, genellikle dini ritüellerde veya kişisel bakım amacıyla parfüm kullanmıştır. Örneğin; mür, ağaç reçinelerinden elde edilerek tütüsü haline getirilmiş, gül ve nane gibi bitkiler ise yağ damıtma yöntemleriyle özütlenmiştir. Tarihsel süreçte ticaret yollarının genişlemesi, parfüm üretiminde kullanılan koku çeşitliliğini artırmış, egzotik baharatlar ve otlar bu alana dâhil edilmiştir. Parfüm saklama kaplarının evrimi ise dikkat çekicidir; başlangıçta ahşap ve kilden yapılan bu kaplar, zamanla renkli cam şişelere, el boyaması vazolara ve hatta oyulmuş değerli taşlara dönüşerek estetik bir boyut kazanmıştır (Jammy Parfüm, 2021). Bu dönüşüm, parfümün sadece işlevsel bir ürün olmaktan çıkarak, lüks ve sanatsal bir nesneye evrilmesini temsil etmektedir.

Günümüzde koku hem bireysel hem de toplumsal düzeyde güçlü bir etki yaratmayı sürdürmektedir. Tarih boyunca kokunun kullanım alanlarındaki çeşitlilik, duyuşsal algının medeniyetlerin inşasındaki vazgeçilmez rolünü açıkça göstermektedir. Kokunun, geçmişte olduğu gibi gelecekte de kültürel ve teknolojik gelişmelerle yeni anlamlar kazanması kaçınılmazdır.

Modern çağda ise kokunun nörolojik ve psikolojik etkileri üzerine yapılan çalışmalar artmıştır. Özellikle 20. yüzyılda yapılan araştırmalar, kokunun hafıza ve duygularla olan derin bağını ortaya koymaktadır. Bu, "Proust etkisi" olarak bilinen, belirli kokuların geçmiş anıları hatırlatması olgusunu anlamamıza yardımcı olmaktadır (Smith, 2021, s.78).

1.2. Kokunun İnsan Algısındaki Yeri

Koku, duyuların içinde insan yaşamı için benzersiz bir yere sahiptir ve hafızada güçlü bir etki yaratmaktadır. Kokunun insan hafızasında bilişsel ve duygusal etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Yapılan araştırmalar, kokunun insan hafızasında bilişsel, duygusal ve duygusal etkilere neden olduğunu ortaya koymaktadır. Koku algısı, anne karnında başlayarak yaşam boyunca gelişir, yenilenir ve limbik sistemin bir parçası olan koku alma merkezine bağlı olarak işlem görür. Bu merkez, aynı zamanda hatıraların oluşumunda kritik bir rol oynar ve kokunun geçmiş anıları canlandırmada diğer duylardan daha etkili olmasını sağlar.

Örneğin; yapılan nörobilimsel çalışmalar, çocukluk dönemindeki anıların (özellikle 6-10 yaş arası) kokular aracılığıyla otobiyografik bellekte daha kolay geri çağırabileceğini göstermektedir (Chu & Downes, 2000, s.111-116). Bu durum, kokunun sadece bir duyu değil, aynı zamanda duygusal bir uyarıcı olduğunu da doğrulamaktadır. Hiç beklenmedik bir zamanda ortaya çıkan bu duygusal durum kişiyi şaşırtıcı bir biçimde zamanda yolculuğa çıkarır. Bu duygu durumunu yaşatan kokuları güzel ya da kötü koku diye sınıflandıramayız. Yaşanılan olay esnasında algılanan koku hafızada işlenmektedir. Yapılan tez çalışmasında koku yerleştirmeleri yapılmıştır. Örneğin; küçük yaşlarda bisiklet özlemi içinde olan kişinin bisiklete sahip olduğunda o anki tüm faktörlerin özellikle de kokunun (asfalt yeni atıldığı için belirgin algılanan zift kokusu) hafızada kalması gibi (Görsel 37,38,45). Yapılan tez çalışmasında, tasarlanan seramik formlara bazen kokunun kendisi, bazen de kokunun zihinde yarattığı çağrışımlar aktarılmıştır. Tez çalışmasında örnek olarak küçük yaşlarda okulda sıklıkla yaşanan bit sorununun gaz yağıyla çözümlenmesi, çocuk için yanma hissinin bir travmaya dönüşmesi, hafızasında yer etmiş gaz yağı kokusu ve utanmışlık hissinin ilişkilendirilmesi yapılan koku yerleştirmesiyle anlatılmıştır (Görsel 45). Kokuların çağrışımları her bireyde değişkenlik göstermektedir. Örneğin; çim kokusu genel olarak, baharı, aşkı, tazeliği çağrıştırırken, bazı insanlar için geçirdiği hastalığın tedavisinde kullanılan kemoterapi ilaçlarını anımsattığı için çim kokusunun bu kişilerdeki çağrışımı, kötü bir dönemin hatırlatıcısı olmuştur (Görsel 39). Yapılan çalışmada bu duygu

durumu kadın formu kullanılarak anlatılmış ve çim kokusu da tasarlanan forma aktarılmıştır.

Beynin "olfaktör korteks" olarak bilinen bölgesi ile anılarla ilgili olan "hipokampus" arasındaki doğrudan bağlantı, kokuların güçlü çağrışımlar yaratmasına neden olmaktadır (İzci & Erbaş, 2015). Bu bağlamda, kokuların kişisel deneyimlere dayalı hafızaları yeniden canlandırma potansiyeli eşsizdir. Örneğin; lavanta kokusu (Görsel 4) birçok kişi için rahatlatıcı ve uyku destekleyici bir etki yaratırken, bazı kişilerde migren tetikleyici bir unsur olabilir. Lavanta bitkisinin kişilerde farklı hisler uyandıran etkisi, yapılan tez çalışmasında aynı figür kullanılarak farklı biçimlerde seramik formlara aktarılmış ve tasarlanan formlarda lavanta kokusu kullanılmıştır (Görsel 32,33). Bazı kokuların çağrışımları, kişilerde hissettirdikleriyle doğru orantılı olarak, güçlü hissedilmektedir. Örneğin; soba, öznel çağrışımları çok güçlü olmakla birlikte, genel anlamda kişide hissettirdiği duygu, aile birlikteliği, odun kokusu, kızarmış ekmek ve yanmış mandalina kabuğu kokusu, ateşin yansıması gibi geçmişe dair yoğun duyguların hatırlatıcısıdır. Sobanın seramik forma yansıması, tütsülük olarak tasarlanmış ve formda mandalina kokusu kullanılmıştır (Görsel 35,36). Tez çalışmasında, kokunun somut olarak hissedilmesinin ötesinde, kokunun geçmişe götüren etkisi ve kokunun zihindeki çağrışımlarıyla seramik forma dönüşümü ele alınmıştır. Ayrıca, koku faktörü kullanılmadan yapılan seramik formlar da bu bağlamda anlatılmıştır (Görsel 37,38).

Görsel 4: Lavanta tarlası. <https://www.campinglesbastets.com/en/surroundings/benefits-oil-lavender/>
(Erişim Tarihi 16.02.2024)

Kokunun algısal özellikleri, yalnızca geçmişini değil, aynı zamanda günlük yaşamda duygusal durumları da etkilemektedir. Örneğin; nane kokusunun enerji artırıcı ve zihinsel uyarıcı etkileri bilinmektedir. Vanilya kokusu ise kaygıyı azaltıcı özellikleriyle belirli mekânlarda kullanılmaktadır (Sell, 2006, s.36). Bu gibi özellikler, kokunun yaşamımızdaki rolünün yalnızca estetik değil, aynı zamanda psikolojik ve fiziksel boyutlara da uzandığını göstermektedir. Aynı zamanda kokuların genel olarak bireylerde yarattığı duygu durumu, hastane, okul, belediye gibi kamusal alanlarda da amacına göre verimliliği artırmak için kullanılabilir.

Koku kaybı (anosmi) yaşayan bireylerde ise kokunun hayati önemi daha belirgin hale gelmektedir. Örneğin; anosmi hastaları, yiyeceklerin kokusunu alamadıkları için lezzet algısını kaybeder ve bu durum hayat kalitesini olumsuz etkiler. Ayrıca, tehlikeli gazları veya bozulmuş gıdaları algılayamama gibi durumlar da koku kaybı yaşayan kişilerde ciddi sorunlar yaratabilmektedir (Temmel vd., 2002, s.638). Anosmi yaşayan insanlar kendi vücut kokularını alamadıkları için nasıl koktuğunun bilinmezliği ile zamanla kendilerini toplumdan soyutlayarak yalnızlaşmaktadır. Bu anlamda, koku alma duyusunda hiç sorun yaşamayan insanların, koku duyusunu kaybettiğinde hayatlarında meydana gelen olumsuz durumlar, koku duyusunun insan yaşamı için ne denli önem taşıdığını göstermektedir.

Son yıllarda kokunun psikolojik etkileri üzerine yapılan çalışmalar, bu duyunun mekânsal tasarımda kullanımını artırmıştır. Özellikle oteller, mağazalar ve diğer kamusal alanlar, özel tasarlanmış kokularla kullanıcı deneyimini iyileştirmeyi hedeflemektedir (Henshaw, 2014, s.36). Bu durum, kokunun hem bireysel hem de toplumsal düzeyde taşıdığı önemin giderek daha fazla fark edilmesini sağlamaktadır.

Koku hem bireysel deneyimleri hem de toplumsal dinamikleri şekillendiren güçlü bir kültürel ifade biçimidir. İnsanlık tarihi boyunca koku, toplumsal kimliklerin oluşumunda, dini ve ritüel uygulamalarda, sağlık anlayışında ve gündelik yaşam pratiklerinde önemli bir rol oynamıştır. Kokunun kültürel değerini anlamak, farklı toplumların kokulara yüklediği anlamları, kokunun sosyal organizasyon ve ritüellere etkisini değerlendirmeyi gerektirmektedir.

Tarihsel olarak, kötü kokularla hastalık arasında kurulan ilişki, "miasma teorisi" gibi kavramlarla kendini göstermiştir. Örneğin, Orta Çağ'da kötü hava ve kokuların hastalık taşıdığına inanılmış ve bu bağlamda, şehirlerin koku haritaları adeta birer toplumsal

düzenleyici olmuştur. Farklı dönemlerde kullanılan bitkisel kokular, özellikle dini ritüellerde ve salgın hastalıklarla mücadelede önemli bir araç olarak değerlendirilmiştir. Kültürel açıdan, koku aynı zamanda toplumsal sınıfların bir ifadesi olmuştur. Örneğin, zengin sınıflar, özellikle kötü kokulardan uzaklaşmak amacıyla kırsal bölgelere kaçarken, fakir mahalleler genellikle şehrin rüzgâr alan bölgelerine yerleştirilmiştir. Bu durum, kokunun sosyal ayrışmayı sembolize eden bir mekanizmaya dönüşmesini sağlamıştır (The Low Countries, 2024). Yaşanılan bu durum, kokunun hiyerarşik olarak keskin sınırlar çizmesine neden olmuştur. Koku toplumlarda sosyal ve kültürel anlamda da ayrışma aracı olarak yer almış, toplumda farklı sınıfsal ayrılıklar oluşturmuştur.

Modern dünyada ise koku, şehirleşmeyle birlikte büyük ölçüde 'koku giderme' (deodorizasyon) sürecine tabi tutulmuş, yapay kokuların gündelik yaşamda baskın hale gelmesiyle kültürel anlamlar değişime uğramıştır. Parfümler, temizlik ürünleri ve hava tazeleyiciler gibi yapay kokular, toplumsal beğeni ve algı sistemlerini yeniden şekillendirmiştir (Classen vd., 1994, s. 87). Bununla birlikte, geleneksel kokular hâlâ kültürel kimliklerin korunmasında bir araç olarak kullanılmaktadır. Örneğin, belirli kokular, yöresel mutfaklar veya ritüeller ile güçlü bir bağ kurarak geçmişi ve kültürel mirası yaşatmaktadır. Osmanlı döneminde yemek kültüründe, sıkça kokulardan özellikle de gül ve reyhan gibi belirgin kokulu bitkilerden faydalanılmıştır.

Kokunun kültürel etkisi, aynı zamanda bireysel deneyimlerle de ilişkilendirilmektedir. İnsanlar, belirli bir kokuyu algıladıklarında, kokunun tetiklediği otobiyografik anılar sayesinde geçmişteki deneyimlere geri dönebilirler (Classen vd., 1994, s.90). Kokunun tetiklediği otobiyografik anılar daha güçlü olmakla birlikte kişilerin kimlik inşasında da önemli rol oynamaktadır.

Bu bölümde, kokunun kültürel boyutu hem tarihsel bir perspektiften hem de çağdaş uygulamalardan yola çıkarak analiz edilmiştir. Kokunun toplumsal yapı üzerindeki etkileri, farklı kültürlerdeki anlamı ve bireysel deneyimlerdeki yeri, bu bağlamda ele alınacak başlıca konular arasındadır.

1.3. Farklı Kültürlerde Koku Algısı ve Pratiklere Etkisi

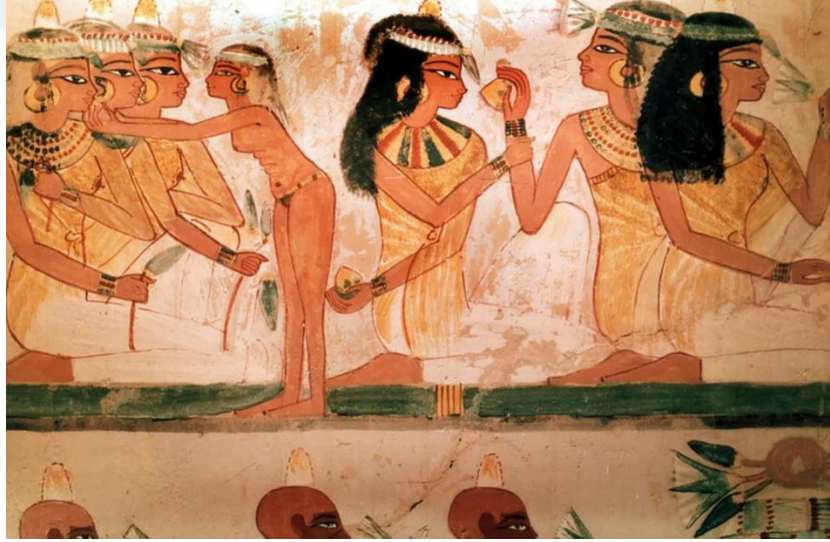
Koku, insanlık tarihindeki birçok medeniyetin toplumsal, dini ve ekonomik yapısında önemli bir yer tutmuştur. Tarih boyunca farklı kültürlerde kokunun anlamı ve işlevi çeşitlilik

göstermiştir. Bu başlık altında, kokunun Mısır ve Mezopotamya, Yunan Medeniyeti ve Roma, İslam dünyası, Osmanlı dönemi ve Avrupa'da nasıl algılandığı ve kullanıldığı incelenmiştir.

Parfümün Eski Mısırlılar için önemli ve kutsal olmasının sağlayan bir diğer durum ise parfümün Tanrı Ra'nın terinin özü olarak görülmesidir. Dolayısıyla parfüm ile Mısır inanç sistemi arasında doğrudan ya da dolaylı birçok bağlantı ve ilgi kurulmuş ve parfüm, Eski Mısırlılar'ın inanç ritüelindeki birçok olay ile de ilişkilendirilmiştir (Aslanbey, 2021, s.60).

Eski mısırdaki güzel kokular yalnızca estetik amaçlarla kullanılmamış, Tanrı Ra'nın terinin özü olarak Tanrıdan geldiğine inanılmış ve büyük bir kutsiyet yüklenerek tanrılara adanmışlıkta önemli bir rol oynamıştır. Kokular tanrılarla insanlar arasında görünmez bir bağ kurmuş tapınma pratiklerinin temel unsuru olmuştur.

Koku, çoğunlukla tanrıya ulaşmak için bir araç olarak görülmüş ve yapılan ayinlerde, dini törenlerde sıkça kullanılmıştır. Özellikle *kyphi* adı verilen özel bir tütsü karışımı, ibadetlerde tanrılara adanmıştır. Arkeolojik kazılarda bulunan kokulu merhem şişeleri, kokunun yaşamın her aşamasında önemini göstermektedir (Görsel 5). Parfümlerin kaymaktaşı veya cam şişelerde saklanması, kokunun lüks bir meta olduğunu da ortaya koymaktadır (Aslanbey, 2021, s. 51-61).

Görsel 5: Antik Mısır mezarında bulunan ve parfüm koklayan kadınlarla tasvir edilen bir duvar resmi detayı.

Saçlarına parfümlü kulağlar ve kolyeler takarlar.

<https://edition.cnn.com/style/article/ancient-egypt-beauty-ritual-artsy/index.html> (Erişim Tarihi:18.02.2024)

Mezopotamya, bitki çeşitliliği sayesinde kokuların üretildiği önemli bir merkezdi. Dünyada bilinen ilk parfüm Mezopotamya ve Mısırdaki geliştirilmiştir. Bilinen ilk parfümcü ise

Mezopotamyalı Tapputi' dir. Tapputti ilk kadın kimyager olarak bilinmektedir. MÖ iki binlerde yaşadığı bilinen Tapputi, o döneme ait çivi yazısı tabletlerinde kadın parfüm üreticisi olarak adı geçmektedir. Tapputi'nin kil tabletlerine Akadça yazdığı 3200 yıllık koku formüllerinden biri gün yüzüne çıkarılmıştır (Görsel 6). Bu tabletlerde, kokuyu nasıl elde ettiği, nasıl damıtma yaptığı, koku maddelerine ne şekilde ulaştığı gibi sorulara, ayrıntılı bir biçimde yer verilmiş; o döneme ışık tutan önemli verilere ulaşılmıştır. Koku Kültürü Derneği Başkanı Bihter Türkan Ergül bu tableti kendi kurduğu ekibiyle çözümleyip, 27 sayfa çeviri elde etmiş ve bu sayfaları yorumlamıştır. Tabletlerden biri Paris Louvre Müzesinde, diğer tablet ise Almanya Grl Müzesinde sergilenmektedir (Demirören Haber Ajansı, 2022). Tapputi'nin yaptığı çalışmalar, günümüze ışık tutan çözümlemesiyle, modern parfüm yapımına öncülük etmiştir. Ayrıca Tapputi'nin bu dönemde kimyasal bileşenleri ayırma ya da birleştirme konusunda derin bir bilgiye sahip olduğunu ve yaşadığı döneme de bilimsel bilgi olarak katkı sağladığını görmekteyiz.

Görsel 6: Tarihteki ilk kadın parfümörü Tapputi'nin 3 bin 200 yıllık parfüm formül ve yapılış bilgisini verdiği Akadça çivi yazılı tablet https://www.arkeolojisanat.com/shop/blog/tarihteki-ilk-kadin-parfumu-tapputin-3-bin-200-yillik-parfumu-yeniden-hayat-buldu_3_1362812.html (Erişim Tarihi 16.02.2024)

Yunan Medeniyetinde kokular, sağlık ve dini uygulamalarla ilişkilendirilmiştir. Hipokrates, kötü kokuların hastalıkların kaynağı olduğunu savunmuş ve temiz hava yaratmak için buhur yakılmasını önermiştir (Rhind, 2013, s.130). Ayrıca, Tanrılara sunulan kokulu yağlar,

ibadetlerin ayrılmaz bir parçası olmuştur (Görsel 7). Hipokrates temiz havayı yalnızca sağlıkla ilişkilendirmeyip çevreye ve yaşam kalitesine de bütüncül bir yaklaşımı ifade etmektedir.

Görsel 7: Tütsü Brülörü, Yunan Medeniyeti, Etrüsk ve Roma Eserleri Departmanı, Louvre Müzesi, Ölçüler
Yükseklik: 9,5 cm; Uzunluk: 15 cm; Derinlik: 4,2 cm; Ağırlık: 177,9 g
<https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010292618> (Erişim Tarihi 24.06.2024)

Roma'da kokular, estetik bir tercih olmanın çok ötesinde, üzerlerine giydikleri bir kimlik gibi ait oldukları statüyü göstermekteydi. Zenginler parasal güçleriyle parfüm ve tütsülere erişebilirken, yoksul insanlar günümüzde de olduğu gibi ucuz taklit ürünler kullanmaktaydı. Hamam kültürüne de oldukça önem veren Romalılar, kokuları katı macun kıvamında, sürülebilir pomat formunda kullanılmaktaydı (Ozan, 2023, s.123). Romalılar için güzel kokular yalnızca bedensel ve ruhsal temizliğin simgesi olarak kalmamış, sahip olduğu maddi güçlerle toplumsal ilişkilerin belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Roma'da kokular yalnızca günlük hayatta değil "funus" olarak adlandırılan, cenaze törenlerinde ölüleri yakmak için de kullanılmaktaydı. Ölen kişi ne kadar seçkinse, tören o kadar kokulu olmaktaydı. Seçkinliğin göstergesi olarak yakma işleminde kullanılan ağaçların kokulu olması, kokulu suların kullanılmasında sınıfsal farklılıklar oluşmaktaydı. Tapınak ve açık alanlarda bulunan Tanrı heykelleri de kokulu yağ ve merhemlerle ovulmakta, Tanrı heykellerinin hemen yanında tütsüler yakılmaktaydı. Sahne sanatlarının Roma kültürü içindeki önemi bilinmektedir. Performanslardan önce sahnenin tabanı toz haline getirilmiş safranla kaplanırken, sahnenin üstünde yer alan günümüzde tente olarak bilinen

“velarium” kokulandırılmış sulara bastırılıyor, seyircilerin koltukları kokulu yağlarla siliniyor ve gelen seyircilerin üzerlerine kokulu sular püskürtülüyordu. Uygulanan bu tutum insanları rahatsız etmediği gibi insanlar tarafından sevilip benimseniyordu (Ozan, 2023, s.148). Yapılan bu eylem izleyicilerin deneyimlerini yalnızca işitsel ve görsel öğelerle sınırlandırmayıp koku duyusunu da harekete geçirerek farklı deneyimler yaşatmaktaydı. Kokunun bu dönemde yaygın bir şekilde kullanılması, toplumda kabul görmesi ve toplumun bir parçası olarak benimsenmesi, bu unsurun nasıl entegre olduğunu göstermektedir. Roma döneminde geniş ticaret ağları parfüm üretiminin gelişimine önemli katkı sağlamış, yapılan kazılarda bulunan parfüm şişeleri, dönemin lüks yaşam tarzını somut biçimde yansıtmaktadır. Roma’da gül fidanının ekildiği ve yetiştiği yerler bereketli topraklar olarak bilinmekte ve gül belirleyici bir rol oynamaktadır. “Ünlü tarihçi Heredot ise kayıtlarında; Frigya kralı Midas’ın, gülü Makedonya’ya tanıttığını ve taşınıp yaygınlaşması için vesile olduğunu aktarmıştır” (Ergül, 2021, s. 16).

İslam kültüründe kokular, dini ve toplumsal yaşamda önemli bir yere sahiptir. Hz. Muhammed’in güzel kokulara verdiği önem, bu gelenekte kokunun kutsal bir değer taşımaya neden olmuştur (U. Çerikan, 2020, s. 397). Gül suyu, amber ve misk gibi kokular, camilerde, evlerde ve toplu törenlerde kullanılmak üzere sıkça tercih edilmiştir. Ayrıca, bu kokular hem hijyen hem de ruhsal arınma amacıyla kullanılmıştır.

İslam kültüründe kokunun manevi, sosyal ve estetik boyutları ön planda tutulmuştur. Koku hem fiziksel hem de manevi saflığın bir sembolü olarak kabul edilmiş ve ibadetlerden günlük yaşama kadar geniş bir alanda kullanılmıştır. İslamiyet’in ibadet pratiğinde su ile temizlik temel alındığından, temizlik farz bir yükümlülük olma özelliği taşımaktadır. Bu bağlamda kokular hiçbir zaman arınma amaçlı değil tamamlayıcı bir unsur olarak kullanılmıştır. Hz. Muhammed’in güzel kokulara olan sevgisi, bu geleneğin temelini oluşturmuştur. Hadislerde, “Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi: Kadınlar, güzel koku ve gözümün nuru olan namaz” ifadesi, kokunun İslam kültüründeki merkezi rolüne işaret eder (Bursi, 2020, s. 214). Bu hadis kokunun kişisel bakım ve toplumsal nezaketin önemli bir parçası olduğunun da bir göstergesidir. Kokular İslam inancında manevi bir haz unsuru olarak görülmüş, ruhsal huzur ve Allah’ a yakınlaşmada bir anlamda vesile olma özelliği taşımıştır. Hz. Muhammed gül kokusuyla özdeşleşmiştir. Bu bağlamda misk, amber ve gül suyu gibi kokular, yalnızca estetik bir araç değil, aynı zamanda ruhsal bir arınma aracı olarak da görülmüştür (Dukhni, 2023). Günümüzde kullanılan üzerlik tohumu yakma, adaçayı yakma gibi negatif kötü enerjiyi pozitive çevirmek için bu uygulamalar

kullanılmaktadır. Yapılan tez çalışmasında seramik tütsülükler tasarlanmış, negatif enerjinin tütsülerle uzaklaştırılması formlara aktarılmıştır (Görsel 28).

Görsel 8: Mescit-i nebeviyi güzel kokması için tütsüleyen görevli.

<https://english.aawsat.com/home/article/4238466/oud-musk-fragrances-welcome-visitors-prophet's-mosque-madinah-during-ramadan> (Erişim Tarihi 24.07.2024)

Camilerin tütsülerle donatılması, ibadet alanlarının kutsallığını artırmayı amaçlamış ve toplu ibadet sırasında atmosferi daha manevi hale getirmiştir (Görsel 8). Özellikle erken İslam döneminde, Medine Camii'nin tütsülerle temizlenmesi gibi uygulamalar bu yaklaşımı yansıtmaktadır (Bursi, 2020, s.103). Ayrıca Kabe'nin de özel tütsülerle düzenli olarak temizlendiği bilinmektedir. Buradaki amaç ziyaretçilere cenneti yaşatan bir deneyim sunmaktır. Kâbe için özel tasarlanmış kokular "Kâbe kokusu" olarak günümüzde de kullanılmaktadır.

Osmanlı'da koku, İslam kültürünün etkisiyle günlük yaşamın bir parçası olmuştur. Kolonya kullanımı, II. Abdülhamid döneminde yaygınlaşmış ve hijyen sembolü haline gelmiştir. Kolonya ile tanışmamız 18.yy'ı kapsamaktadır. Osmanlı imparatorluğu Tanzimat döneminde imzalanan ticari serbestlik anlaşmasıyla kolonya kültürümüze girmiştir. (Ç. Nayır, 2023, s. 29). Osmanlı da ilk üretimi odikolon adıyla ilk üreten kişi Ahmet Faruki olmuştur. 19 yy.'da Avrupa'dan gelen kolonya, birçok alanda etkin olarak kullanılmıştır. Bu alana öncülük yapan Eyüp Sabri Tuncer, kolonya üretiminde geleneksel ve modern kokuları birleştiren geniş koku yelpazesini sunmuş, özgün kokular üretmiştir. "Arnaldus de

Willa Noya ise 1300' lü yılların başında alkol ile esansları karıştırarak ilk kokulu suları elde eden kişi olarak tüm tarihsel sürece, adı geçenlere selam eder." (Ç. Nayır, 2023, s. 28). Kolonyanın formülüne alkol katılmasıyla dezenfektan özelliği kazanmış ve sağlık alanında kullanılmıştır. Temizlik malzemesine erişilemeyen yerlerde hijyeni sağlamak adına kolonya kullanılmıştır. İçerisinde bulunan alkol zararlı mikroorganizmaların yok edilmesini sağlamaktadır. Bu özelliği kolonyanın hem geçmişte hem günümüzde ideal bir dezenfektan olarak kullanımını sağlamıştır. 1611-1682 yıllarında yaşayan Evliya Çelebi, yaşadığı dönem boyunca, bütün deneyimlerini kaleme aldığı "Seyahatname" adlı esere aktarmıştır. Bu dönemde, gülsuyu, yasemin suyu, amber suyu, reyhan ve sümbül gibi kokular ile parfümlü yağların kullanıldığı, tütsülerin ise günümüzdekinin çok daha fazla kullanıldığı ve özellikle nazara karşı korunma amacıyla tercih edildiği, "Seyahatname" adlı eserde belirtilmiştir. Ayrıca, hayvansal kökenli koku maddeleri olan misk ve amberin moleküler ağırlığının fazla olmasının, bu maddelerin uzun süre koku yayabilme özellikleriyle ilişkili olduğu bilinmektedir. Evliya Çelebi'nin aktardığına göre, Diyarbakır'daki İpəriye Cami minaresinin inşasında harca 90 kilo misk granülü eklenmiş olup, bu uygulamanın amacı, ibadet edenlerin koku duyusu aracılığıyla mekâna aidiyet hislerini güçlendirmektir (Ozan, 2023, s. 378-380). Bu uygulama, camiyi inşa eden ustaların ve tasarlayan mimarın değil aynı zamanda Osmanlı dönemindeki koku ve mekân arasındaki derin ilişkinin de somut bir örneğidir. Bu dönemde kutsal mekanlarda kullanılan misk gibi değerli kokuların kullanımı aynı zamanda mekânın kutsiyetini artırma amacı da taşımaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde güzel kokuya önem verilir. Biri Topkapı Sarayı Müzesi'nde, diğeri de Paris'teki Louvre Müzesi'nde 'Osmanlı koku arşivi' bulunmaktadır. Orta Çağ'da, psikolojik rahatsızlığı olanları, 'içine şeytan girmiş' diyerek yakılırken, Osmanlı da ise bu türden hastaları şifahanelerde güzel kokularla tedavi edilmektedir. (Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı, Parfüm Bitkileri Çalıştayı, 2019, s. 2).

Osmanlı döneminde kokuların kültürel ve tıbbi önemi vurgulanmış, ruhsal ve sosyal olarak da tedavi amaçlı kullanılmıştır. Bu dönemde güzel kokuların sınırları yatıştırıcı, zihni dinlendirici etkileri olduğu kabul edilmiştir. Osmanlı dönemindeki koku arşivi, saray yaşamındaki koku kültürünün, o dönemde kullanılan esansların belgelendiği önemli bir kaynak özelliği taşımaktadır. Osmanlı saraylarında kullanılan kokular, Osmanlı sanatında ve minyatürlerde de sıkça tasvir edilmiştir. Gül suyu ve amber, özellikle saray mutfak ve banyolarında tercih edilmiştir (Özçelik, 2018, s.1-23). Osmanlı döneminde gül suyunun ve diğer kokulu ürünlerin mutfakta da kullanımı mevcuttur. Osmanlı döneminde kokular yemeklere lezzet vermenin dışında, sunumunda da kullanılan kokulu bitkilerle görseli güçlü

bir etki oluşturulmak istenmiştir. Bu durumda koku bu kültür için yaşamın her alanında kullanılan başat olarak kabul edilen duylardan biri olma özelliğini taşımaktadır.

Bu dönemde Osmanlı toplumunda kokuların kullanımı, batıyla ilişkilerin gelişmesiyle şekillenmiş, ancak geleneksel koku kültürü korunmaya devam etmiştir. Osmanlı batı kültüründen etkilenmiş, fakat manevi temizlik anlayışı varlığını korumuştur. Toplumda geleneksel ve modern uygulamalar çatışmadan birbirlerinin tamamlayıcı unsuru olmuştur. Bu durum Osmanlı toplumunun çok katı sınırlarının olmadığını, farklı kültürlerin yeniliklerine de açık olduğunun bir göstergesidir. Osmanlı kültürü, koku kullanımında geleneksel olarak doğu kültürünü temel alsa da diplomatik ilişkilerin gelişmesine paralel olarak batı kültürü etkisiyle, kokular çeşitlenmiş ve modernleşmiştir.

Şaman törenlerinde şaman gerek bulunduğu mekâna gerekse yapacağı törene katılacak kişilere yönelik olarak tütsüler uygulamakta; yapacağı ritüellerle birlikte koku bulunan bölgeyi ve kişiyi bir anlamda kötü ruhlardan ve kötü enerjiden arındırmaktadır. (U. Çerikan, 2020, s. 397-398)

Bu uygulama, güncelliğini günümüzde de hala korumaktadır. Birçok kültürde kötü enerjiyi, nazarı, pozitif çevirmek için farklı bitkilerden elde edilen tütsüler kullanılmaktadır. Ada çayı, defne yaprağı, üzerlik tohumu gibi kültüre göre farklılıklar gösteren bitkilerin çeşitleri bulunmaktadır. Kokunun ne denli kıymetli bir hediye ve tanrıya yaklaşmak anlamında da bir araç olduğu ve tanrının da hoş kokuyu sevdiği düşünülmekteydi ki ölüleri mumyalama işleminde de koku kullanılmaktaydı. Ölülerin yakılma törenlerinde de ölen kişinin ruhunun Tanrıya daha kolay ulaşması için, karanfil, sandal ağacı gibi kokulu bitkiler kullanılırdı (Ozan, 2023, s. 97).

Kokunun estetik, dini ve sosyal ritüellerde derin anlamlara sahip olduğu kültürlerden bir diğeri Uzak Doğu'dur. Bu bölgede koku, yalnızca fiziksel bir deneyim değil, aynı zamanda ruhani bir yolculuğun aracı olmuştur. Çin, Japonya, Hindistan ve Kore gibi kültürlerde koku, farklı uygulama biçimleriyle hem günlük yaşamın hem de ritüel uygulamaların bir parçası olmuştur.

Çin'de koku, sağlık ve ruhani denge için kullanılmıştır. Çin kültüründe kokular kötü ruhları uzaklaştırmak için de kullanılmaktaydı. Bu kültürde sıkça kullanılan Agarwood ve Sandal Ağacı gibi türleri olan pahalı tütsüler sosyal statünün bir göstergesi olarak kullanılmaktaydı.

Çin kültüründe, kokulu bitkilerin ve yaprakların torbalarla kıyafetlerin arasında taşındığı da bilinmekteydi (Kafkaesk,2016)

Görsel 9: Çin tütsü kültürünü yansıtan geleneksel bir tablo.

<https://www.hausofgloi.com/blogs/haus-herald/perfume-traditions-in-china> (Erişim Tarihi 24.06.2024)

Çin kültüründe bugün de koku, estetik ve ruhsal deneyimin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Koku sanatının kökenleri antik dönemlere uzanır ve bu sanat hem dini ritüellerde hem de günlük yaşamda önemli bir rol oynamıştır. Özellikle tütsü yakma, Budist ve Taoist ritüellerde manevi bir arınma aracı olarak kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, koku kültürü, Song ve Ming hanedanlıklarında bir zarafet göstergesi olarak entelektüel toplantılarda sıkça vurgulanmıştır. Görselde 9'da doğanın içinde tütsü yakarak huzur bulan iki kişinin betimlenmesi, bu kültürün doğa ile bağlantısına işaret etmektedir. Çin'in koku geleneği, bir meditasyon aracı ve sanatsal ifade biçimi olarak evrilmiştir. Bu bağlamda tütsü hem bireysel hem de toplumsal ritüellerin ayrılmaz bir parçası olmuştur (Haus of Gloi Blog, 2024).

Japonya'da "kodo" olarak bilinen koku sanatı, kokuların meditatif ve estetik bir deneyim olarak değerlendirilmesini sağlar. Kodo, "kokuyu dinlemek" anlamına gelmektedir ve bu uygulama, tütsünün yakılarak yavaşça koklanması ve çeşitli bitki özlerinin, özelliklerinin tartışılması üzerine kurulmuştur. Bu gelenek, 15. yüzyılda aristokrat sınıflar arasında başlamıştır ve günümüzde de devam etmektedir. Kodo uygulamalarında kullanılan

malzemeler, Sandal Ağacı ve Agarwood gibi nadir ve pahalı aromatiklerdir. Kodo törenleri, kişinin zihinsel huzurunu artırmayı ve doğa ile uyum içinde olmayı amaçlar. Japon kültüründe, koku aynı zamanda geleneksel çay seremonileri ve tapınak ritüelleriyle de ilişkilendirilir. (Kawamura, 2018, s. 160)

Görsel 10: Geleneksel Japon Kodo (tütsü töreni) seramonisi.

<https://www.nipponkodo.com/ceremony/>

Hindistan, kokunun dini ve manevi ritüellerde en sık kullanıldığı kültürlerden biridir. Kokular, özellikle tütsüler, Hindu ve Budist ibadetlerinde kutsallığı ifade etmektedir. Sandal Ağacı, safran ve gül gibi kokular, ibadet sırasında tanrılara sunulan bir armağan olarak değerlendirilmektedir (Çam, 2024, s.44-45). Hindistan'da hava ile özdeş olarak kabul edilen koku, Tanrılara sunulan hediye, anlamsal olarak derin bir mana içermektedir. Tanrılara armağan olarak büyük önem atfedilen kokunun, bu kültür için ne kadar önemli olduğu görülmektedir.

Hindistan'da aromatik bitkilerden elde edilen yağlar, Ayurveda tıbbında da önemli bir yer tutmaktadır. Bu yağlar, zihin ve beden dengesini sağlamak için masaj ve meditasyon sırasında kullanılmaktadır (Tokyürek, 2014, s.237). Etkileri oldukça olumlu olan Ayurveda günümüzde de Hindistan'da hala etkin rol oynayan yaşam bilimidir. İnsan bilincini yükselten, yaşam kalitesini üst düzeyde yaşatan, yaşlanma etiklerini geciktiren, bir anlamda bütünsel sağlık sistemi olarak tanımlanabilmektedir.

Görsel 11: Hindistan'da tütün ve aromatik yağ ritüellerini tasvir eden bir sahne.
<https://simplymassage.com/ayurvedic-massage-in-india/> (Erişim 29.06.2024)

16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'da banyo yapma alışkanlığının azalması, kokulara olan talebi artırmıştır. Bu dönemde parfümler, kötü kokuları maskeleyerek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Fransa'da parfüm sektörü hızla gelişmiş ve Versailles Sarayı'nda kokular, lüks bir yaşam tarzının göstergesi olarak kabul edilmiştir. Parfüm kullanımı, sosyal sınıflar arasında bir statü sembolü haline gelmiştir (Classen vd., 1994, s.73). Avrupa'da kokunun modernleşme süreci, 16. ve 17. yüzyıllarda banyo alışkanlıklarının azalmasıyla hız kazanmıştır. Bu dönemde hijyenin azalması, kokuları günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir.

Özellikle Fransa, bu dönemde parfüm üretiminde lider bir rol oynamıştır. Parfümler, yalnızca kişisel bakım amacıyla değil, aynı zamanda statü sembolü olarak da yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Fransa'nın parfüm endüstrisindeki yükselişi, Catherine de' Medici'nin Floransa'dan Fransa'ya getirdiği parfümcülerle başlamıştır. Özellikle Grasse şehri, parfüm bitkilerinin yetiştirilmesi ve kokulu eldiven üretimiyle Avrupa'nın parfüm merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde kokulu eldivenler, soylular arasında oldukça popülerdi ve kötü kokuları maskelerken statü göstergesi olarak kullanılmıştır. Ayrıca, Louis XIV dönemi Versailles Sarayı, "kokulu mahkeme" olarak anılacak kadar yoğun parfüm kullanımına sahne olmuştur. Saray yaşamı, her gün farklı bir koku kullanmayı içeren bir lüks anlayışıyla şekillenmiştir. Rönesans ve Aydınlanma Çağı'nda, kokuların tıbbi kullanımına

da önem verilmiştir. Özellikle salgın hastalıklardan korunmak için kokulu pomander (Görsel 13-14) ve tütsüler yaygın olarak kullanılmıştır. (Classen vd., 1994, s.73).

Görsel 12: Nicholas Neufchâtel (Flaman, 1527-1590). Elinde pomander tutan kadın portresi, Meşe üzerine yağlıboya, ölçüler 89,5 x 73 cm. Brüksel. <https://fine-arts-museum.be/fr/la-collection/nicholas-neufchatel-dit-lucidel-portrait-de-femme>

Görsel 13: Pomendar (hoş bir aroma yaratmak için 16. ve 17. yüzyıllarda kullanılan parfümlü eşyalarla dolu küçük metal top) örneği. <https://fashionhistory.fitnyc.edu/pomander/>

Parfümler, kötü kokuları ve "miasma" denilen hastalık taşıyan havayı temizlemek amacıyla bir tür "kalkan" olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, tıbbi ve kozmetik uygulamalar birbirine entegre olmuştur. Avrupa'da ilk alkol bazlı parfümler, 14. yüzyılda Macaristan'da üretilen "Macar Suyu" (Hungary Water) ile ortaya çıkmıştır. Bu yenilikler, parfüm üretiminde yeni standartlar belirlemiştir. (Ozan, 2023, s. 61-63).

1.4. Koku Ritüelleri ve Geleneklerinin Analizi

Kokunun, tarih boyunca farklı coğrafyalarda ve kültürlerde estetik bir unsurun ötesinde çok yönlü bir anlam taşıdığı görülmektedir. Din, sosyal statü ve sağlık gibi alanlarda kokunun işlevselliği, bu duyumun insanoğlu için manevi ve fiziksel bir araç olarak görülmesini sağlamıştır.

Dini ritüellerde koku, ruhani arınma ve kutsallığın bir temsili olarak sıklıkla kullanılmıştır. Antik Mısır'da "Kyphi" adı verilen tütsü, tanrılara adanmış bir armağan olarak kullanılmış ve tapınak ayinlerinde ruhsal bir arınma aracı olmuştur. "Plutarkhos'un kayıtlarına göre, Mısırlılar her gün Güneş'e üç kez tütsü yakardı: sabahları reçine, öğlen mür ve akşamları 'kyphi' adı verilen özel bir karışım. Kyphi, bal, şarap, üzüm, kokulu sazlar ve zift gibi 16

farklı malzemeden oluşuyordu. Bu tütsü yakma uygulaması, ilahi ibadetle ve özellikle firavunun taç giyme törenleriyle ilişkilendirilmiştir" (Cuthbert E. G., Atchley F., 1909, s.12). Ölümden sonraki yaşama inanan mısırlılar için koku, büyük önem taşımaktaydı. Ölen kişinin diğer tarafta kokusuyla ayırt edilebileceğine inanan Mısırlılar, mumyalama işlemlerinde çeşitli kokular kullanıp, ölen kişiyi kokuyla işaretlemektedirler. Her gün güneşin gün içindeki hareketlerine göre doğuşu, zirvesi ve batışı sırasında Mısırlılar, kutsal tütsüler yakarak göksel düzenle uyum içinde yaşamışlardır. Bu durum yalnızca kutsal bir ritüel değil, Firavun'un yeryüzündeki ilahi rolünün de bir göstergesidir.

İslam dünyasında ise kokular, dini ibadetlerin ve sosyal etkileşimlerin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Misk, amber ve tütsüler, camilerde ve dini törenlerde manevi saflık ve arınma amacıyla kullanılmıştır. Koku, temizlik ve saflığın sembolü olarak algılanmış, Hz. Muhammed'in sünneti doğrultusunda günlük yaşamda da önemli bir yer tutmuştur.

Çok tanrılı ve tek tanrılı dinlerde inanç farklılıkları bulunmasına rağmen, buhur ve tütsü yakma geleneği İslam kültüründe de kullanılmıştır. Diğer dinlerde olduğu gibi, bu kullanımdaki temel amaç; kötü kokuları bastırmak, yakılan buhurun güzel kokusuyla ortamı doldurmak, melek ve iyi ruhları tütsü çevresinde toplarken kötü ruhların, şeytanın uzaklaşması, Tanrıya yaklaşma amacıyla kullanılmıştır. (Gedük, 2013, s.128-129)

Tıbbi amaçlarla koku kullanımı, Yunan Medeniyetinden Ayurveda'ya kadar geniş bir yelpazede incelenebilir. Hipokrates, çeşitli aromatik bitkileri, hastalıkların tedavisinde kullanmış; lavanta ve adaçayı gibi bitkilerin hem fiziksel hem de zihinsel iyileştirici etkilerini öne çıkarmıştır. Eski Hint kültüründe önemli yere sahip olan ayurveda tıbbı, canlıların beden ve zihinlerini kurtuluşa erdirmeyi hedefleyen, Budizm ile birleşmiş ve dinî bir değer kazanmıştır. Budizm ile bütünleşen Ayurveda tıbbı, Budizm sayesinde geniş coğrafyalara yayılmış ve yayıldıkları yerlerin kültürleriyle de kaynaşmıştır. Benzer şekilde, Çin tıbbında ve Ayurveda uygulamalarında, aromatik yağlar ve tütsüler vücut enerjisini dengelemek, stresi azaltmak ve bağışıklığı güçlendirmek amacıyla kullanılmıştır (Tokyürek, 2014, s.236).

Sonuç olarak, koku ritüelleri ve gelenekleri hem bireysel hem de toplumsal bağlamda önemli işlevler üstlenmiştir. Bu durum, kokunun yalnızca bir haz nesnesi değil, aynı zamanda bir kültürel ve manevi değer taşıdığını göstermektedir.

1.5. Koku Türleri

Kokular hem doğal hem de insan yapımı kaynaklardan elde edilen kompleks kimyasal bileşiklerdir. İnsanlık tarihinden günümüze kadar, kokular çeşitli amaçlarla dini ritüellerden sosyal statü göstergelerine kadar geniş bir yelpazede kullanılmıştır. Kokuların türlerini anlamak, onların biyolojik, kimyasal ve kültürel etkilerini anlamada önemli bir rol oynamaktadır.

1.5.1. Doğal Kokular

Görsel 14: Misk Geyiği <https://www.britannica.com/animal/musk-deer> (Erişim 15.07.2024)

Hayvanlardan elde edilen doğal kokular misk; bitkilerden elde edilen kokular ise amber gibi maddeleri içerir. Örneğin, misk geyiğinin (Görsel 15) salgılarından elde edilen misk, tarih boyunca parfüm yapımında oldukça değerli bir bileşen olmuştur. Bu kokuların hem uzun süre kalıcılığı hem de hoş kokulu notaları, doğal kokuların tercih edilmesinin önemli nedenlerindendir (Sommer, 2004, s.2). Misk kokusunun benzeri, misk kedisi ve balinalardan da elde edilebilmektedir. Hayvansal olarak elde edilen bu esansın, bu hayvan türlerinin soyunun tehlikeye girmesi, aynı zamanda zor ve zahmetli olması nedeniyle günümüzde laboratuvar ortamında üretilmektedir.

1.5.2. Sentetik Kokular

Sentetik kokular, doğal kokuların aksine, laboratuvar ortamında üretilir ve genellikle daha ekonomik ve sürdürülebilir bir seçenek sunar. Kimyasal mühendislik ile üretilen bu kokular,

belirli bir moleküler yapının yapay olarak çoğaltılmasıyla oluşturulur. Özellikle modern parfümeri sektörü, sentetik kokular sayesinde büyük bir dönüşüm yaşamıştır. Sentetik kokuların en önemli avantajı, nadir doğal kaynaklara olan bağımlılığı azaltmasıdır. Sentetik kokular kolay elde edilebilir ve daha ucuz olması nedeniyle günümüzde daha çok tercih edilmektedir. Örneğin, doğal vanilya yerine vanilin kullanılması, yaygın olarak kullanılan sentetik bir bileşiktir. Ayrıca sentetik tütsüler, kalıcılık ve aromatik çeşitlilik açısından doğal muadillerine göre daha üstün performans gösterebilir (A. Demir, 2019).

Görsel 15: Sentetik koku yapım aşaması. <https://whitelotusbeauty.com/br> (Erişim 15.07.2024)

1.5.3. Aromatik Kokular

Aromatik kokular, genellikle aromaterapi ve tütsü gibi uygulamalarda kullanılan, duysal ve ruhsal etki yaratan kokulardır. Bu kokuların kaynağı bitkiler, reçineler ve hatta bazı hayvansal bileşikler olabilir. Aromaterapi, belirli esansiyel yağların solunması yoluyla zihinsel ve fiziksel sağlığı iyileştirmek için kullanılır. Bazı yaygın aromatik kokular arasında lavanta, okaliptüs ve nane bulunmaktadır. Lavanta rahatlatıcı bir atmosfer yaratırken, nane enerjiyi artırıcı bir etki yaratır. Antik kültürlerde olduğu gibi modern toplumlarda da aromatik kokular, ruhsal dengenin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Aromaterapi hastalıkları tedavi edici olarak değil, daha çok demans, kaygı bozuklukları, uyku bozuklukları, Parkinson gibi hastalıkların kişiye verdiği kaygıların azaltması özelliğiyle kullanılmaktadır.

Görsel 16: Lavanta yağı yaygın aromatik kokulardandır. <https://blog.heartmanity.com/lavender-essential-oil-10-practical-uses-and-benefits>

1.5.4. Feromonlar ve Biyolojik Kokular

Feromonlar, belirli bir tür içinde kimyasal iletişim kurmayı sağlayan biyolojik kokulardır. İnsanlar ve hayvanlar arasında önemli bir rol oynayan bu moleküller, genellikle üreme davranışları ve sosyal etkileşimler ile ilişkilendirilir. Örneğin, böcekler arasındaki çiftleşme davranışları, büyük ölçüde feromonlar tarafından yönlendirilir. İnsanlar için feromonların etkisi halen tartışmalı olsa da bazı araştırmalar, belirli kokuların insan davranışı üzerinde bilinçaltı etkiler yaratabileceğini öne sürmektedir (Wyatt, 2015, s.7). Feromonların çiftleşme davranışları üzerindeki etkisi, insanlarda eş seçimini de etkileyebilmektedir. Modern parfüm endüstrisi, bu biyolojik kokuların çekiciliği artırabileceği fikrini pazarlama stratejilerinde sıkça kullanmaktadır. Feromonların insan yaşamındaki etkileri bilimin psikoloji, sosyoloji, biyoloji gibi alanlarında da araştırılmaktadır.

2. BÖLÜM: KOKU VE SANAT

Sanatta kullanılan geleneksel araçların ötesinde koku, modern ve çağdaş yaklaşımlarla sanat dünyasına entegre edilen yeni bir ifade biçimi haline gelmiştir. Duyuların sınırlarını zorlayan bu yaklaşım, kokuyu yalnızca bir koku alma deneyimi olmaktan çıkararak görsel ve işitsel sanatlarla bütünleşmiş çok boyutlu bir araç haline getirmiştir. Kokunun, izleyiciyle duygusal ve fiziksel bir bağ kurma potansiyeli, onu güçlü bir sanatsal ifade aracı yapar. Bu başlıkta, kokunun sanatsal ifadede nasıl kullanıldığına ve sanatçılar tarafından hangi bağlamlarda ele alındığına dair örnekler incelenmiştir.

2.1. Kokunun Sanatsal İfade Olanakları

Kokunun sanatsal ifade alanındaki gücü, bireylerin geçmişle bağlantı kurmasını sağlayan, anıları uyandıran ve bilinçaltına hitap eden bir özellik taşımaktadır. Aynı zamanda, kültürel ve toplumsal bağlamlarda koku, hikâye anlatımı, ritüeller ve kimlik inşası gibi konulara da aracılık eder. Burada, koku sanatının bu çok yönlü yapısı, farklı sanat formlarındaki uygulamaları üzerinden analiz edilmiştir.

Koku, son yıllarda sanatsal bir ifade aracı olarak, görsel, işitsel ve dokunsal sanatlarla birlikte, deneysel bir boyut kazanmaktadır. Kokunun soyut bir his yaratma kapasitesi, onun sanatta metaforlar, anlatılar ve deneyimler yaratmada güçlü bir araç olarak kullanılmasını sağlamıştır. Kokunun belleği ve duyguları harekete geçirme gücü, sanatçılara alışılmışın dışında bir iletişim yolu sunmaktadır. Yapılan tez çalışmasında kokunun daha çok öznel yanı üzerinde durulup, zihindeki çağrışımları üzerinden çalışmalar yapılmıştır.

Sanatta kokunun kullanımı, performans sanatı, enstalasyonlar ve interaktif sergiler gibi çeşitli mecralarda kendini göstermektedir. Örneğin, sanatçı Sissel Tolaas, koku üzerine çalışan en yenilikçi isimlerden biridir. Tolaas, “Koku Tabloları” ve “aroma hafızası” projeleriyle, izleyicinin belirli bir mekâna ya da zamana dair anılarını tetikleyen eserler yaratmaktadır. Tolaas, kokunun duygusal ve toplumsal etkilerini araştırarak koku sanatının izleyici üzerindeki bilinçaltı etkilerini vurgulamaktadır (Tolaas, 2014)

Kokunun sanatsal ifade olanaklarını genişletmek ve izleyicinin sanatla kurduğu duygusal bağları güçlendirmek amacıyla yapılan çalışmalar, müze ve sanat galerilerinde koku kullanımını giderek yaygınlaştırmıştır. Örneğin, 2019 yılında Paris’te Louvre Müzesi’nde düzenlenen bir etkinlikte, sekiz farklı başyapıt için parfüm tasarımcıları tarafından özel

kokular oluşturulmuştur. Bu eserler arasında Ingres'in *Valpinçon Bather* ve *La Grande Odalisque* adlı çıplak figürleri, Fragonard'ın *The Bolt* tablosu ve Thomas Gainsborough'nun *Conversation in a Park* adlı eseri yer almaktadır. Ayrıca, *Venus de Milo* ve *Samothrace'nin Kanatlı Zaferi* heykelleri de bu deneyimin bir parçası olmuştur. Bu girişimin amacı, ziyaretçilere görsel deneyimlerin ötesinde, çok duyusal bir sanat deneyimi sunmak ve tüm duyuları uyandırmaktır (Spence, 2020, s.4). Ancak bu etkinlikte kokuların galerilere doğrudan yayımlanması tercih edilmemiştir. Bunun nedeni, geniş açık alanlarda koku yayılımının kontrol edilmesinin zor olmasıdır. Aynı şekilde dar alanda da farklı kokuların kullanımı kokuya duyarlılığı olan ziyaretçiler açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle de yapılan tez çalışmasında kokuların sergilenmesinde oluşabilecek olumsuzluklar için özellikle de tütsülük formlarında tek tip koku kullanılması gerekmektedir. Yapılacak olan bu uygulamalar, sanat eserlerini yalnızca görsel algıya hitap eden objeler olarak değil, farklı duyularla etkileşim kurulabilecek çok yönlü deneyimlere dönüştürmeyi amaçlamaktadır.

2.2. Kokunun İzleyici Hafızasındaki İzleri

Kokunun izleyiciler üzerindeki etkisi, hafızada ve duygusal algıda yarattığı derin izlerle kendini gösterir. Bu bağlamda koku, sanatsal bir araç olarak sadece bir duyusal deneyim yaratmaz, aynı zamanda bireylerin kişisel geçmişlerine ya da toplumsal kolektif belleklere dokunur. Bu bölümde, kokunun insan belleği üzerindeki etkileri, hafıza ve sanat ilişkisi bağlamında ele alınmıştır. Özellikle, kokunun izleyicilerde yarattığı nostalji, duygusal tepkiler ve mekân-zaman bağlantısı üzerindeki rolü analiz edilmiştir.

Bu iki alt başlık arasında, kokunun sanatta hem bireysel hem de kolektif anlamlar yaratma potansiyeli üzerine detaylı bir inceleme yapılacak ve çeşitli sanatsal projeler üzerinden örneklendirmeler sunulmuştur. Kokunun estetik ve duygusal değerleri, izleyiciyle sanat eseri arasındaki bağlantıyı güçlendiren bir araç olarak ele alınmıştır.

Kokunun insan belleği üzerindeki etkisi, sanatçılar ve araştırmacılar için uzun süredir ilgi çekici bir konu olmuştur. Psikolojik araştırmalar, kokuların anıların çağrılmasında ve duygusal deneyimlerin yeniden yaşanmasında diğer duyulardan daha etkili olduğunu göstermektedir (Herz & Schooler, 2002, s. 31). Bu bağlamda, kokunun sanatta kullanımı, izleyici ile eser arasında kişisel bir bağ kurar.

Kokunun hafızayı harekete geçirme gücü özellikle tarihsel ya da kültürel anlatılarla ilgilenen sanat projelerinde kullanılır. Clara Ursitti'nin 'Bir Kadının Kokusu', (Scents of a Woman) adlı sanatsal projesi, insan bedeninin özgün kokusal özelliklerini sanatsal bir ifade biçimi olarak kullanmaktadır. Ursitti, vücudunun farklı bölgelerinden (örneğin, kafa derisi, koltuk altı, ayaklar ve genital bölge) elde ettiği kokuları kimyasal olarak sentezleyerek bir tür "Olfaktif Otoportre" yaratmıştır. Bu eserler, kokuların kültürel olarak genellikle aşağılanan ya da tabulaşmış yönlerini ele alarak bedenin doğal süreçlerini kabul etmeyi hedefler (Drobnick, 2002, s. 95). Sanatçının bu eseri bireylerin kendi kimliğinin tanınmasının gerekliliğini ve kendi öz kimliğini de maskeleymeden, kendi kimliği, kokusuyla yüzleşmesi olarak yorumlanabilmektedir.

Ursitti'nin çalışmaları, kokunun bireysel kimlik, toplumsal normlar ve beden algısı üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. "Temiz Su" (Eau Claire) (1993) adlı eserinde, menstrüel sıvılardan ve genital salgılardan oluşturulan bir "insan parfümü" tasarlamıştır. Bu proje, geleneksel olarak beden kokularını bastırmaya yönelik hijyen uygulamalarını sorgularken, koku ve beden arasındaki bağı yeniden yorumlamaktadır (Drobnick, 2000, s. 87).

Ursitti'nin eserleri, kokunun görsel sanatlarda nasıl kullanılabileceğine dair yenilikçi bir yaklaşım sunmaktadır. Kokular, sadece duyuusal deneyimler yaratmakla kalmaz, aynı zamanda bireyin belleği ve duygularıyla da derin bir bağ kurmaktadır. Örneğin, Ursitti'nin bir diğer projesinde, kokular elektronik difüzörler aracılığıyla sergi alanına yayılmış ve izleyicilere kokunun sınırları aşan etkisiyle yüzleşme fırsatı sunulmuştur. Ancak bu deneyimler, toplumsal hijyen algıları ve bireysel rahatsızlıklar gibi meseleleri de beraberinde getirmiştir (Drobnick, 2002, s.48-49). İnsanların alışlagelmiş sergi deneyimlerini sorgulamalarına yol açan, kokunun duyuusal bir olgu olarak sergi alanına dahil edilmesi, sanatın sınırlarını genişleten, sanatçının duygularını anlatmada bir araç olmuştur.

Sanatçının kimyasal olarak sentezlenen kokuları "Sketch" olarak adlandırılmıştır. Bu süreçte kullanılan maddeler (örneğin, propiyonik asit, izo-valerik asit, butirik asit) kokunun kimyasal bileşenlerinin detaylı bir analizini sunmaktadır. Bu analiz, kokunun basit bir biyolojik olgu olmaktan öte, sosyal ve kültürel bir olgu olarak da anlaşılmasını sağlamaktadır.

Kokunun sanatta bir araç olarak kullanımı, duysal algının ötesinde hafıza, kimlik ve toplumsal normlar gibi çok katmanlı anlamlar yaratma potansiyeline sahiptir. Bu çalışmalarda, koku izleyicilerde hem bireysel hem de kolektif belleği harekete geçirerek geçmişe dair duygusal tepkiler oluşturur ve mekân-zaman algısında yeni bağlamlar yaratır. Sanatçıların, kokunun estetik ve duygusal değerlerini izleyiciyle eser arasındaki bağlantıyı güçlendiren bir araç olarak kullanmaları, bu duyunun sanatsal ifadede sahip olduğu benzersiz gücü ortaya koymaktadır. Hafızayı harekete geçirme, normları sorgulama ve bireyleri kendi kimlikleriyle yüzleştirme potansiyeli, kokunun sanat alanında sunduğu sınırsız olanakları göstermektedir. Bu bağlamda, koku, yalnızca duysal bir deneyim yaratmakla kalmaz; bireysel ve toplumsal bilinçte derin izler bırakan, çok yönlü bir sanat diline dönüşür.

2.3. Sanatta Koku Temalı Çalışmalar

İnsanların koku alma duyuları geçmişe oranla yaşama biçimimize paralel olarak azaldığı bilinmektedir. Kokuları tanımlamak, adlandırmak oldukça güçtür ve çoğu zaman açıklamak için farklı metaforlara ihtiyaç duyulmaktadır. İnsan zihninde renklerinde kokusu vardır. Örneğin çileğin rengi ne kadar kırmızıysa tadı ve kokusu o denli yoğun, yine aynı şekilde kahve paketinin tasarımında ne kadar kahverengi ve kraft renkler kullanılırsa zihnimizde kokusunun da o kadar keskin olacağı algısını uyandırmaktadır. Sonuç olarak koyu renkler yoğun kokuları, açık renkler de hafif kokuları çağrıştırmaktadır. Kokunun geçmişten günümüze kullanım alanlarına bakıldığında, daha çok dini törenlerde tanrıya yakınlaşma temelinde kullanıldığı dikkat çekmektedir. Kokunun kullanımı, antik döneme kadar uzanmakla birlikte 17.ve 18. yy.'larda enfeksiyonların yanı sıra zihinsel rahatsızlıkların tedavisinde önemli rol oynamaktadır. Daha sondeki dönemlerde de kokuya olan ilgi artarak devam etmiştir. 18 yy. Paris'inde dar sokaklar ile yükselen yapıların alt yapının olmamasından kaynaklı, lağım kokuları, balık tezgahlarından yayılan kokular, genç cerrahların çalışmalarında kullanılan kadavra parçalarının kokuları iklimin de etkisiyle buharlaşarak sağlığı tehdit eder duruma gelmekteydi. Buna bağlı olarak da veba, sıtma gibi hastalıklar baş göstermeye başlamıştır. Koku daha çok, bu rahatsız edici kokuları maskelemek için kullanılmış ve büyük bir gelişim göstermiştir.

Kokunun sanat sanatsal olarak kendine yer bulması 20 yy. başlarına uzanmaktadır. Koku duysunun estetik olarak sanat eserlerinde kullanımı estetik deneyimlere ilham olabileceği gerçeğinin anlaşılması zaman almış olsa da 1913'te İtalyan fütürist ressam Carla Carra'nın

yayınladığı “Seslerin, Gürültülerin ve Kokuların Resmi” (The Painting Of Sounds Noises And Smell) manifestosu kokunun sanata dahil edilmesi anlamında büyük önem taşımaktadır (D. Aydın, 2021, s. 406). Seslerin kokuların ve gürültülerin resmi, soyut sanatın farklı ve düşündürücü alanlarından biridir. Görünmez olanı görünür kılma çabası sanatçının hayal gücüne ve izleyicinin duygularına hitap etmektedir. Bir resimde kalabalıklardan yükselen uğultu ya da ormandan gelen kuş sesleri ve dinginlik gibi öğeleri görselleştirmek sesin dokusunu ve ritmini renklerle çizgilerle betimlemesini ifade etmektedir. Kokuların resmi yapılan görselle kokunun örtüşmesi eski bir yapının rutubetli havasını resimle birlikte soluyabilmek yağmur sonrası hissedilen kokunun resmin görselliğiyle birlikte anı yaşatma, koklamadan kokuyu duyumsamayı ifade etmektedir.

Marcel Duchamp'ın 1938 yılında Paris'te düzenlediği Uluslararası Sürrealist Sergisi'nde; koku temel alınarak, mekân elektrikli bir mangalda kavrulan kahve kokusuyla doldurulmuştur. Bu eylem koku sanatını tanıtmak için avangart bir girişim olarak kabul edilebilir (D. Aydın, 2021, s. 406).

Bu eylem kokuyu temel alarak çarpıcı bir atmosfer yaratmıştır. Sanatçı sergi alanına gelen ziyaretçileri hem duyuşsal hem düşünsel bir yolculuğa çıkarmak için mekânı kahve kokusuyla doldurmuştur. İnsan zihninde var olan hayal gücü ve içgüdüleri keşfetmeyi amaçlayan sürrealist yaklaşım daha çok bilinçaltını sanatsal bir ifade aracı olarak kullanmayı hedeflemektedir.

Maki UDEA

1974 Tokyo doğumlu Maki Udea koku sanatını keşfeden öncü sanatçılardan biridir. Eserlerinde kokunun bireyler üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Sanatçı kokuların kişiler üzerindeki etkilerini hafıza, duygu ve mekânsal deneyimleriyle ilişkilendirir. Görsel 17 de yer alan koku labirenti izleyicileri koku rehberliğinde geçmişe dair yolculuğa çıkarmaktadır. Koku ile mekân ilişkisini araştırarak duyuşsal algı üzerinde çağrışımlar yapmaktadır.

Görsel 17: Maki Udea Koku labirenti, <https://www.flickr.com/photos/31300603@N06/48246227047/in/album> (Erişim 26.07.2024)

Bu labirentler izleyicilerin belirli kokuları takip ederek yollarını bulmalarını amaçlayarak izleyicilere daha önce yaşamadıkları bir deneyim sunmaktadır. Sanatçı, kokuları üretirken belirli bir mekâna laboratuvar araçlarına ihtiyaç duymadan doğaçlama yoluyla da oluşturabilmektedir.

2008 yılında Kanada’ da katıldığı bir konser sırasında kısa bir sürede votka, bitkisel yağ ve yakınında bulunan doğal ortamdan çeşitli bitkiler toplayarak tüm bileşenleri birleştirmiş ve koku barı oluşturmuştur (Görsel 18). Koku barı eserinde bilinen bar konsepti oluşturulmuş, fakat içecek yerine kokuların deneyimlenmesi sağlanmıştır. Bu çalışma öznel deneyimleyenler yaşatarak her bireyde farklı çağrışımlar yapmaktadır.

Görsel 18: Maki Udea, Koku Barı, 2008.

https://ueda.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=185:smell-bar

Sanatçı şimdiye kadar beş yıl üst üste dünyanın koku sanatı onur listesi olan “Sanat ve Koku Alma Ödülleri” Sadakichi kategorisine aday gösterildi ve 2022’de bu ödülü almaya hak kazandı. Çalışmalarını Tokyo şehrinde sürdüren Udea, diğer duylardan bağımsız olarak koku duyusunu ele almıştır. Keio Üniversitesinde medya sanatı üzerine eğitim aldıktan sonra Grasse Parfümeri Enstitüsünde parfüm eğitimi üzerine kendini geliştirmiştir. Sanatçı eserlerinde öznel görüşlere, nesnel düşüncelere oranla daha fazla saygı duymaktadır. Koku duyusu hemen hemen her insanda benzer şekilde işlediği için ortak bir koku dili oluşturulabileceğini savunmaktadır. (Udea, 2018)

Peter De CUPERE

Koku üzerine sanatsal üretimler yapan ve dünyaca tanınan bir diğer isim Peter de Cupere’dir. 1970 Belçika doğumlu Peter de Cupere kendini “kokularla çalışan görsel sanatçı” olarak tanımlamaktadır. Sanatçı performans ve heykel gibi kokuyu ön plana çıkaran eserlerinde duyguları ve anıları uyandırmak için kokuyu bazen yardımcı bir araç bazense kokunun kendi olarak eserlerinde kullanmaktadır. Yarattığı tüm eserlerinde yenilikçi yaklaşımlarıyla dikkat çekmektedir. Eserlerinde daha çok çevresel sorunlar, kültürel kimlik gibi iç içe geçmiş, karmaşık konuları ele almaktadır. Bu konularla ilgili

700'den fazla sanat eseri bulunmaktadır. Los Angeles te her yıl düzenlenen Sanat ve Koku Alma Enstitüsü koku sanatını sanat eserlerinde kullanımını teşviklerinden dolayı 2018 yılında Peter De Cupere "Sanat ve Koku alma" ödülünü almaya hak kazanmıştır. Sanatçının 2014 yılında yayınladığı, iki yıl boyunca kendi vücudundan aldığı kokularla bir koku mürekkebi oluşturarak "olfactory art manifestosunu" imzalamıştır. Cupere her insanın kendine has eşsiz bir kokusunun olduğunu ifade etmektedir. Kendi kimliğini de bu şekilde ölümsüzleştirdiğini düşünmektedir. Koku soyut bir algı gibi düşünülse de Cupere kokuyu imza ve yazı gibi unsurları bir araya getirerek daha somut bir ifade haline dönüştürmüş izleyenlere de duyuşal bir deneyim yaşatmıştır. Bu çalışma aynı zamanda beden ve sanat ilişkisini yeniden düşünmeye çağırın bir yaklaşım olarak sonraki çalışmalara da ilham olmaktadır. (D. Aydın, 2021, s. 408-409).

Sanatçı manifestosunun son bölümünü şu cümlelerle bitirmiştir;
Bu manifesto, tüm sanatçıları koku deneyine girmeye çağırıyor.
Bu manifesto, tüm küratörleri, müze yönetmenlerini, sergi yapımcılarını ve organizatörleri daha fazla koku alma sanatına ilgi göstermeye çağırıyor.
Bu manifesto, tüm izleyicileri bir koku alma sanat eseri deneyimlediklerinde burunlarının ötesine bakmaya, işin bağlamında hareketsiz durmaya ve kokunun ortam olarak işlevi hakkında düşünmeye çağırıyor.
Bu manifesto herkesi daha sert kokmaya çağırıyor! (D. Aydın, 2021, s. 408).

Olfaktizm genel olarak kokuyu bir araç, yapılan bir işin bir parçası bazen de kokunun kendisinin sanat eseri olarak var olması anlamına gelmektedir. Koku konusunda eserlerinde belirli sınırlar içinde kalmayan sanatçı kokuyu güzel koku ve kötü koku olarak ayırtırmayıp eserlerinde her ikisini de kullanmıştır. Sanatçı izleyiciler üzerinde meta-duyuşal bir etki yaratmak için görsel imgelerle kokuları birleştirip algılarımızı değiştirip harekete geçirmeyi hedeflemektedir. Çevremizdeki kokuları, onları var olduğu mekân ve yerlerle ilgili zihnimizde kodlarız ve çoğu zaman farkındalık göstermeyiz. Örneğin; trafikte, dış mekânda algıladığımızda kişileri rahatsız etmeyen egzoz kokusu, hiç beklenmedik bir anda müze, sergi alanı gibi iç mekânda karşımıza çıkarsa çok rahatsız edici olabilir. Görsel 19'da görüldüğü gibi özellikle de bu koku beyaz bir bulutun içinden geliyorsa izleyiciler için daha da farkındalık artıran bir deneyim haline dönüşmektedir. Peter de Cuperenin bu çalışmayla yapmak istediği hava kirliliği gibi küresel bir sorununu farklı bir biçimde ele alarak dikkat çekmektedir.

Görsel 19: Peter De Cupere, Duman Bulutu, Var Olmanın Önemi sergisinde. (2015, Aralık 16)
http://www.peterdecupere.net/index.php?option=com_content&view=article&id=174:smoke-cloud-in-the-importance-of-being&catid=1:exhibition-news&Itemid=98

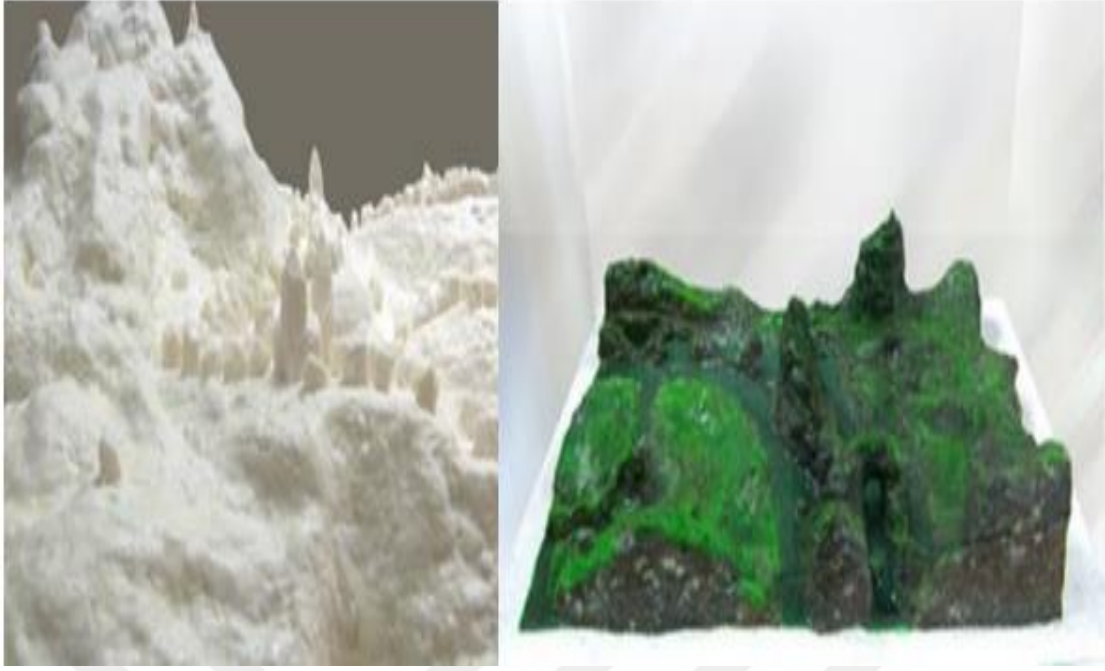
2017 yılında Venedik bienalinin açılış haftasında “Alternatif Kaçış Komutu” (command alternative espace) sergisi kapsamında, 2018 yılında Londra da koku haftası kapsamında sergilenen “Duman Çiçekleri” (Smoke Flowers) isimli enstalasyon çalışması, endüstriyel hava kirliliğini, bu kirliliğin doğaya verdiği zararı doğa üzerindeki etkilerini eleştiren etkileyici bir enstalasyon çalışmasıdır. Görsel 20’de Cupere’nin bu çalışmasında diğer enstalasyon çalışmasında görüldüğü gibi zıtlıklardan faydalanılmıştır. Çiçeklerin güzel koktuğu genel geçer bir yargıyken, çalışmada canlı rengarenk çiçeklerden hava kirliliği kokusu yayıldığı görülmektedir. Bu beklenmedik durum izleyicide çevresel kirliliğin, doğanın güzelliğini ve saflığını ne denli bozulduğuna dikkat çekmekte ve bu çelişkili durum izleyenleri düşünmeye sevk etmektedir. Sanatçı tüm çalışmalarında çevresel sorunlara yenilikçi yaklaşımı ile dikkat çekmektedir.

Görsel 20: Peter De Cupere, Duman Çiçekleri, (2017.05.13)

http://www.peterdecupere.net/index.php?option=com_content&view=article&id=187:smoke-flowers-in-venice&catid=1:exhibition-news&Itemid=98pere

Cupere'nin "Sabun Şehri" (Soap City) heykeli, eşit oranda toprak ve sabundan yapılmış şehir ve manzara görüntülerinden oluşmuştur. "Sabun Şehri" yoğun nane kokusu içerirken yeşil doğa görüntülü "Sabun Manzarası" (Soap Landscape) heykelinde çimen kokusu hakimdir. Çalışmalarda hava, nem, ısı gibi doğal faktörlerle etkileşime girerek küçük kristallerin oluşması amaçlanmıştır. Çalışmasında sabun gibi doğal olarak doğada çözünebilen materyaller tercih etmesi sürdürülebilirlik ve doğayla uyum temalarına farkındalık oluşturmaktadır. Doğayla uyum, sürdürülebilirlik gibi çevresel sorunlarda kişiler üzerinde farkındalık yaratmayı amaçlayan sanatçı, doğada çözünebilen materyalleri tercih etmiş ve çalışmalarında koku duyusunu temel alan çalışmalar yapmıştır.

Görsel 21: Peter de Cupere, Sabun Şehri, Ölçüler Heykel, 0,4 G x 0,4 Y x 1 D inç
<https://www.saatchiart.com/en-tr/peterdecupere>

Görsel 22 : Peter de Cupere, Sabun Manzarası, <http://www.peterdecupere.net/index.php?option=com>

Oswaldo MACiA

Eserlerinde ses ve kokuyu birlikte kullanan “Kolombiyalı sanatçı Oswaldo Maciá, enstalasyonlarında ses ve koku materyallerini çok sık bir arada kullanarak, hibrit duyu pratikleri üzerinden göç meselesine odaklanır.” (Başpınar ve Şahiner, 2023, s. 9743). Çalışmalarında birden fazla duyuya hitap eden sanatçı duyular arasındaki ilişkileri keşfetmeyi ve izleyiciyi çevresel, politik açıdan düşünmeye çağıran eserler üretmektedir. Sanatçı ses ve kokuyu estetik açıdan değil düşünsel bir meta olarak kullanmaktadır. Göç etmek ve yerinden edilmenin kişiler üzerinde yarattığı kaotik etki (Görsel 22) sergi alanının bir odasında, balsam kokularıyla, hiçbir yere ait olamama gibi karmaşık duyguları düşünmeye iten bu duyguyu deneyimleyenler için yoğun duygular yaşatırken hiç deneyimlemeyenler için de empati yapmaya iten düşünsel bir etkileşim yaratmıştır.

Görsel 23: Oswaldo Macia, Balsam Ormanı (2021), Bu koku alma ve yerinden edilme enstalasyonu, göç ve yerinden edilmenin karmaşık tarihlerini araştırıyor.

<https://www.oswaldomacia.com/forest-of-balms> (Erişim 18.08.2024)

Oswaldo Macia “Maddi Olmayan Heykeller” (Odor Immaterial Sculptures) sergisinde sanatçı ziyaretçilerin yalnızca burunlarıyla deneyimleyebilecekleri maddi olmayan heykelleri sergilemektedir (Görsel 24). “Kavram, kişinin koku alma duyusunun temel özelliklerine bağlanır- bir yandan, bir kokunun anılarla doğrudan bağlantısını ve ilişkisini vurgularken, diğer yandan, geçici doğasını ve onu kelimelerle yeterince tanımlamanın zorluğunu vurgular.” (Macia, 2022) Sanatçı eserlerini oluştururken daha çok duyular kavram ve mekân ilişkisi üzerine vurgu yapmaktadır. Sanatçı ziyaretçilerine daha çok düşünsel ve duygusal etkileşim yaşatmaktadır. Genellikle koku duyusunun göz ardı edildiğini düşünen sanatçı koku ve ses gibi duygusal deneyimler yaşatan duyuları sanatının merkezinde kullanmıştır.

Görsel 24: Oswaldo Macia, Kokuyla İlgili Maddi Olmayan Heykeller, <https://1miramadrid.com/viewing-rooms/odor-immaterial-sculptures>

Clara URSİTTİ

Koku alma ve koku üzerine araştırmalar yapan Clara Ursitti vücudunun farklı bölgelerinden aldığı kokularla gerçek kimliğini şişelemek, gerçek benliğini kimsenin alışagelmediği bir parfüme damıtmak için kendi vücut kokusunu sentezlemiştir. Bu çalışma kişilerin kendi beden kokularına karşı bakış açılarını sorgulamalarını teşvik etmektedir. Ursitti çalışmasında insanların kendi beden kokularını parfümle maskelemelerine karşın kendi öz kokularının estetik bir form olarak kabul edilmesi fikrini savunmaktadır. Sanatçı vücut kokusunu alkol ve yağ bazlı bir çözeltide muhafaza etmiş (Görsel 25) ve üfleme cam bir şişede mühürleyerek sergilemiştir.

Görsel 25: Clara Ursitti, Sanatçının Kokusu ile el üfleme cam şişe, (*Eau Claire*), 1993,
file:///C:/Users/User/Desktop/Embodied%20Odors_%20smells,%20bodies%20and%20contemporary%20art
%20by%20Laura%20Estrada%20Prada%20-%20roots%C2%A7routes.html

Ernesto NETO

1964 doğumlu Brezilyalı çağdaş sanatçı Ernesto Neto büyük ölçekli enstalasyon ve heykel çalışmaları yapmaktadır. Eserlerinde dokunsal ve duysal deneyimleri öne çıkarmaktadır. Çalışmalarında organik formlar elastik kumaşlar, tığ işi ve baharatlar, poliamid gibi materyaller kullanmaktadır. Sanatçının “antropodino” (Görsel 26) isimli enstalasyonu organik büyük bir çadırdan oluşmaktadır. Elastik malzemeden oluşmuş kumaşların içine yerleştirilen baharatlar izleyicilerin hem dokunsal hem de koku duyusuna hitap etmektedir. Sanatçı ziyaretçileri izleyen olmanın yanı sıra bu organik formun içine girmeye, dinlenmeye ve baharat kokularıyla öznel deneyimler yaşamaya teşvik etmektedir. Sanatçı bu deneyimle insanları çevreleriyle daha derin bir bağ kurarak geride kalmış farklı duyularına hitap etmeyi amaçlamaktadır.

Görsel 26: Ernesto Neto, *Antropodino* 2009, Ölçüler 5852 x 3719 x 2103 cm.; 2304 x 1464 1/8 x 828 inç, Enstalasyon görüntüsü: Park Avenue Armory, New York, 2009 <https://www.maxhetzler.com/artists/ernesto-neto/selected-works> (Erişim 16.09.2024)

Ernesto Neto'nun "İnsansılar" (*Humanoides*) adlı enstalasyonu, soyut insan figürlerini andıran organik formlardan oluşan yenilikçi bir çalışmadır. Sanatçı, bu eserinde insan figürünü geleneksel heykel formunun statik yapısından çıkararak, daha akışkan ve etkileşimli bir yapıya dönüştürmeyi amaçlamıştır. Kullanılan malzeme, deneyimleyen kişilerde elastik ve akışkan bir his yaratırken, formların giyilebilir olması, izleyicinin bedensel hareketleriyle eser arasında dinamik bir bağ kurmasına olanak tanımaktadır. Neto, eserlerinde izleyiciyi sadece bir gözlemci konumunda bırakmak yerine, eserin bir parçası haline getirmeyi hedefler. Sanatçının şu ifadesi bu yaklaşımı özetlemektedir: "Sanat, bedenimizi ve zihnimizi eserin bir unsuru olarak kullanmamıza izin vermeli; bu şekilde, bir bağlantı kurabiliriz." (Neto, 2000)

Humanoides serisi, insan figürüne dair geleneksel heykel anlayışını sorgular ve bunu daha esnek, değişken ve insan bedeniyle doğrudan ilişki kurabilen bir yapıya dönüştürür. Neto'nun organik formlarında kullandığı malzeme ve teknik, eserle izleyici arasındaki mesafeyi kaldırarak, kişisel bir deneyim alanı yaratır. Neto, *Humanoides* serisinde formun

hareketini, elastikiyetini ve akışkanlığını vurgularken, aynı zamanda eserle fiziksel ve duygusal bir bağ kurmayı amaçlamaktadır. Giyilebilir formlar, izleyicinin hareketlerini yansıtarak, eserle etkileşimi sadece görsel bir boyuttan çıkarıp fiziksel ve duyusal bir deneyime dönüştürmektedir. Bu bağlamda, Neto'nun çalışmaları, izleyiciyi aktif bir katılımcı olarak konumlandıran çağdaş sanat pratikleri içinde önemli bir yere sahiptir. Sonuç olarak, Ernesto Neto'nun "İnsansılar" (*Humanóides*) adlı enstalasyonu, heykel ve izleyici arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlayarak, çağdaş sanatın etkileşim odaklı yönünü güçlü bir şekilde vurgulamaktadır. Sanatçının organik formlar ve elastik malzemelerle oluşturduğu eser, izleyiciye yalnızca bir sanat nesnesine bakma deneyimi sunmaz; bunun yerine, bedensel ve duyusal bir katılım alanı yaratarak, eseri çok boyutlu bir deneyime dönüştürür.

Görsel 27: Ernesto Neto, İnsansılar, *Humanóides*, 2001 Koleksiyon

<https://www.maxhetzler.com/artists/ernesto-neto/selected-works> (Erişim 16.09.2024)

2.4. Kokunun Mimaride Kullanım Alanlarına Etkileri ve Markalaşma

Koku geçmişten günümüze yalnızca kişisel bakımda değil, farklı alanlarda da kullanılarak farkındalık yaratmış ve akılda kalıcılığı sayesinde koku hafızasında da kendine yer bulmuştur. Öyle ki modern mimaride farklı tasarımlarla daha yenilikçi ve huzurlu alanlar yaratılabilmektedir. Kokuların kişiler üzerindeki duyuşsal etkileri oldukça güçlüdür. Mekanlardaki yaşanmışlık hissinin en önemli unsurudur koku. Bu anlayış, günümüzde pek çok yerde önemli bir satış stratejisi olarak kullanılmaktadır. Kurumsal kokulandırma firmaları da bu stratejinin önemli bir parçasıdır. Bilinen markalar, mağazalarında aynı kokuyu hiç değiştirmeden kullandığında hafızada mağaza o kokuyla yer eder.

Nike'in kokunun etkisi ile ilgili sponsor olduğu bir araştırmada, ayakkabılar çiçek kokularının olduğu bir odada ve kokunun olmadığı başka bir odada kişilere denetildiğinde odanın çiçek kokması durumunda birçok insanın daha fazla ayakkabı satın aldığı görüldü". (Kayabalı,2014)

Aynı şekilde kumarhane havalandırılmasında da ortama daha fazla oksijen verilmesi, insanları uyanık tutmayı hedeflerken yine ortama verilen çiçek kokusuyla ve kokunun etkisi güçlendikçe kumar oynama seviyesinin arttığı gözlemlenmiştir. Koku kullanımında amaç hedef ve doğru ilişkilendirme önemlidir. Ayakkabı mağazasında kullanılan koku çiçek kokusuyla emlak sektöründe gayrimenkul satışında taze ekmek kokusu, kurabiye kokusu kullanarak zihindeki ev sıcaklığı hissinin çağrışımı, kişide evi satın alma isteği uyandırmaktadır.

Mekânda kullanılan mekâna kimlik kazandıran koku ve mekânın inşasında kullanılan koku birbirinden oldukça farklıdır. Kokunun farklı bir amaç gütmeyen, inşasında kullanıldığı en nadide örnek Diyarbakır İparye (Parlı) Camisidir. Caminin inşasında kullanılan harcın içine misk tozu atıldığı, bu nedenle de özellikle sabah güneşin doğuşuyla insanların misk kokusunu aldıkları söylenmektedir. Kokunun yapı malzemesi olarak bir başka kullanımı, doğal kokulu ürünlerin mimari yapı malzemesi olarak veya iç mekân malzemesi olarak kullanımını da mümkün kılmaktadır. Doğal kokulu ahşap malzeme çam, sandal ağacı gibi bir yapının duvarında yahut yer döşemesinde kullanıldığında iklim koşullarının da etkisiyle kokusunun ortama hissedilir düzeyde yayıldığını ve zamanla kalıcı olarak mekâna kokusal bir iz bıraktığını ve hafızamızda da bu şekilde yer ettiğini görmekteyiz. Hindistan'da kutsal ağaç olarak kabul edilen sandal ağacının tapınak girişlerinin inşasında kullanıldığı bilinmektedir. Öyle ki dini heykellerini de sandal ağacından yapmışlardır ve halen bu antik heykellerin kokusunu koruduğu bilinmektedir. Burada da inançla kokunun bir araya

geldiğini görmekteyiz. Sandal ağacını seçmelerindeki asıl neden ortama hoş koku vermesi, diğer bir nedeni ise karıncaları uzak tutması olarak bilinmektedir. Zengin kokusuyla ün yapmış bu ağaç çevresinde diğer ağaçların yaşamasına çok imkân vermemektedir kesildiğinde köklerine ulaşmak çok da kolay olmadığından yağmurlu havalar beklenir ve kokulu kısmı ortada kaldığından kesici aletlere başvurmadan ağaca zarar vermeden istenilen bölgeyi elde etmek için karıncaların kokulu kısmı yemediklerinden istenilmeyen yerlerden karıncalar sayesinde kurtulmuş oluyorlar (Ozan, 2023, s. 110). Kullanım alanı oldukça geniş olan sandal ağacının huzur vermesi, üçüncü gözü açtığına dair olan yaygın inanç ve ölü yakma törenlerinde de ruhun ölümden sonraki yaşama geçişini kolaylaştırdığı düşüncesi hakimdir. Ortamda hissedilmesi istenen düşünceler için özel olarak tasarlanmış kokular vardır. Örneğin oteller insanların evinde gibi güvende rahat ve huzurlu hissetmeleri için özel imza koku tasarımları yaptırmışlardır. “Son yıllarda yapılan çalışmalar satın alma hareketimizin rasyonel bir düşünceyle değil, hissederek başladığını gösteriyor. Önce duygularımızla karar veriyor ve daha sonra verdiğimiz kararı mantıklı bir zemine oturtmaya çalışıyoruz” (Kayabalı,2014). Her ne kadar verdiğimiz kararı mantık süzgecinden geçirsek de duygularımız karar verme mekanizmamızda daha etkin rol oynamaktadır. Bu pazarlama uzmanları için önemli bir satış stratejisi olmaktadır. Koku bu anlamda üzerine düşünülen kişilere hissettirdikleri duygular üzerine araştırmalar yapılan başat duyumuz haline gelmiştir. Son dönemlerde sıklıkla bahsedilen beynin derinliklerine inerek satın alma kararını etkileyen kişileri psikolojik ve duysal anlamda anlamak satın almaya yönlendirmek gibi bilinç altını etkileyen kokulandırmalar yapılmaktadır. Bu uygulamanın da beraberinde başarıyı getireceği, markalaşma sürecinde kokuyu kullanan şirketlerin diğerlerine oranla daha başarılı olacağı düşünülmektedir. Kokunun markalaşmasındaki en önemli etken kullanılan kokunun özgünlüğü ve tutarlılığıyla ilintilemektedir. Her gün farklı bir koku kullanılan ortamda koku mekânda işaretleyici olma özelliğini kaybedip sıradanlaşmaktadır. İmza kokular bu sıradanlaşmayı ortadan kaldırmak amaçlı tamamen istenilen hedefe uygun koku tasarımı yapmaktadırlar. Ortam kokulandırmasında ortama uygun formda yapılan koku unsuruyla birlikte ele alınan seramik tasarımlar da hem görsel hem koku anlamında mekâna hissedilir oranda koku yayılımı yapmaktadır. Görseli güçlü kullanıp kokuyla ilişkilendirilen seramik formların çok farklı ve özgün yenilikçi bir anlayışla geliştirilip kullanılması öngörülmektedir.

3. BÖLÜM KOKU KAVRAMININ SERAMİK FORMLARDA İFADESİ

Koku duyusunun kişide yarattığı zihinsel yolculuk ve tarihsel gelişimi, kokunun nasıl kullanıldığını araştırmış ve yapılan seramik formlara bu çağrışımlar yansıtılmıştır. Tez çalışmasında, kokuların bireylerde uyandırdığı öznel çağrışımları seramik formlar üzerinden ifade etmek amaçlanmıştır. Bu süreçte kadın formu, dalgalı şekiller, tarihsel idoller ve soba gibi kültürel referanslardan ilham alınmıştır. Her bir seramik form, bir kokunun öznel anlatımını yansıtırken, form ile koku arasındaki örtüşme ve uyum dikkatlice tasarlanmıştır. Böylece kokular ve seramik formlar arasındaki bağ, bireysel algılar ve duysal deneyimlerle birlikte bir bütünlük oluşturacak şekilde ele alınmıştır. Çalışma koku ve form ilişkisinin duysal bir ifade biçimi olarak nasıl kullanılabileceğini göstermeyi hedeflemektedir. Yapılan çalışmalarda, bisikletin kişide uyandırdığı öznel çağrışımlar, dalgalı formlar aracılığı ile ifade edilmiş; ancak bu süreçte koku duyusundan faydalanılmamıştır. Örneğin; bebek kokusunun pudrayla temsili, idollerden yola çıkarak seramik formlara yansıtılmıştır (Görsel29,30). Yapılan tez çalışmasında, oluşturulan formlarda koku ile seramik bünye bütünleşmiş ve parfüm şişesi olmasının dışında, seramik bünyenin koku yayma özelliğinin kullanılması amaçlanmıştır. Kokuların hafızada bıraktığı etkilerin çağrışımları arasında “Nivea” ve “Bellissima” kokularının kişi üzerindeki etkileri kadın formu ve idoller ilham alınarak seramik formlara aktarılmıştır (Görsel 31,33). Yapılan çalışma yalnızca parfüm şişeleriyle sınırlı kalmayıp, kokunun bir başka kullanım şekli olan tütsülüklerde kadın ve soba unsurları kullanılarak, seramik forma aktarılmış ve bu çalışmalarda elle şekillendirme ile torna teknikleri kullanılmıştır (Görsel 28,35,36,44). Tasarlanan seramik formlarda kırmızı çamur, şamotlu çamur, beyaz vakumlu çamur, siyah çamur olmak üzere 4 çeşit kil kullanılmış ve kokunun hangi bünyede daha uyumlu olduğunun araştırması yapılmıştır. Yapılan koku şişelerinde, kırmızı çamur ve koyu renkli çamur kullanımının leke bırakmama ve koku salınımına daha elverişli olma gibi özelliklerinden kaynaklı, koku kullanımına daha uygun olduğu gözlenmiştir.

Görsel 28. Meral ÇETİNKAYA. “Yansımalar” 2024, Beyaz vakumlu kil, Elle şekillendirme, 1050° C Bakır Mat Redüksiyonlu pişirim, y x g, 20 x 12,5 Kişisel Arşiv

Görsel 29. Meral ÇETİNKAYA. “Yansımalar” 2024, Kırmızı kil, Elle şekillendirme, 1000° C Süt pişirim, y x g, 22 x 10 Kişisel Arşiv

Görsel 30. Meral ÇETİNKAYA. “Yansımalar” 2022, Beyaz vakumlu kil, Elle
şekillendirme, 1050° C Bakır mat redüksiyonlu pişirim, y x g, 18,5 x 9,5 Kişisel Arşiv
Prof. Kaan CANDURAN Seramik Atölyesi 2

Görsel 31. Meral ÇETİNKAYA. “Yansımalar” 2024, Şamotlu kil, Elle şekillendirme, 1050° C Bakır mat redüksiyonlu pişirim, y x g, 25 x 7,5 Kişisel Arşiv

Görsel 32. Meral ÇETİNKAYA. “Yansımalar” 2024, Beyaz vakumlu kil, Elle şekillendirme, 1050° C Bakır mat redüksiyonlu pişirim, y x g, 14,5 x 7 Kişisel Arşiv

Görsel 33. Meral ÇETİNKAYA. “Yansımalar” 2024, Beyaz vakumlu kil, Elle şekillendirme, 1050° C Bakır mat redüksiyonlu pişirim, y x g, 25 x 10 Kişisel Arşiv

Görsel 34. Meral ÇETİNKAYA. “Yansımalar” 2024, Kırmızı kil, Elle şekillendirme, 1000° C Süt pişirim, y x g, 20 x 10 Kişisel Arşiv

Görsel 35. Meral ÇETİNKAYA. “Yansımalar” 2024, Kırmızı kil, Tornada çektilirli, elle şekillendirme, 1000° C Süt pişirim, y x g, 22,5 x 12 Kişisel Arşiv

Görsel 36. Meral ÇETİNKAYA. “Yansımalar” 2024, Kırmızı kil, Tornada çektilirli, elle şekillendirme, 1000° C Süt pişirim, y x g, 23 x 16,5 Kişisel Arşiv

Görsel 37. Meral ÇETİNKAYA. “Yansımalar” 2022, Beyaz vakumlu kil, Elle şekillendirme, 1000° C Süt pişirim, y x g x u, 10,5 x 11 x 49,5 Kişisel Arşiv Prof. Kaan CANDURAN Seramik Atölyesi 2

Görsel 38. Meral ÇETİNKAYA. “Yansımalar” 2024, Beyaz vakumlu kil, Elle şekillendirme, 1050° C Bakır mat redüksiyonlu pişirim, y x g x u, 10,5 x 10 x 35
Kişisel Arşiv

Görsel 39. Meral ÇETİNKAYA. “Yansımalar” 2024, Beyaz vakumlu kil, elle şekillendirme, 1050° C Bakır mat redüksiyonlu pişirim, y x g, 18 x 11,5 Kişisel Arşiv

Görsel 40. Meral ÇETİNKAYA. “Yansımalar” 2024, Kırmızı kil, elle şekillendirme,
1000° C Süt pişirim, y x g, 18,5 x 8 Kişisel Arşiv

Görsel 41. Meral ÇETİNKAYA. “Yansımalar” 2024, Beyaz vakumlu kil, elle
şekillendirme, 1050° C Bakır mat redüksiyonlu pişirim, y x g, 16 x 9 / 13,5 x 8,5 /
12x7 Kişisel Arşiv

Görsel 42. Meral ÇETİNKAYA. “Yansımalar” 2024, Kırmızı kil, Tornada çektilirip elle şekillendirme, 1000° C Süt pişirim, y x g, 12 x 7,5 / 9,5 x 8,5 / 9 x 7 Kişisel Arşiv

Görsel 43. Meral ÇETİNKAYA. “Yansımalar” 2024, Kırmızı kil, Elle şekillendirme,
1000° C Süt pişirim, y x g, 18,5 x 9 Kişisel Arşiv

Görsel 44. Meral ÇETİNKAYA. “Yansımalar” 2024, Kırmızı kil, Tornada çektilirip
elle şekillendirme, 1000° C Süt pişirim, y x g, 31 x 8,5 Kişisel Arşiv

Görsel 45. Meral ÇETİNKAYA. "Yansımalar" 2024, Kırmızı kil, Tornada
şekillendirme, 1000° C Süt pişirim, y x g, 11 x 20 Kişisel Arşiv

Görsel 46. Meral ÇETİNKAYA. "Gazyacı" 2024, Kişisel Arşiv

Görsel 47. Meral ÇETİNKAYA. "Zift" 2024, Kişisel Arşiv

SONUÇ

Manifesto

Koku, görünmez bir dil gibi; tarif edilemeyen, ancak hissedilen, duyuşal bir şifre. Bir dokunuş kadar yakın, bir rüya kadar uzak. Zamandan bağımsız bir yolculuğun taşıyıcısı olan koku, geçmişin tozlu anılarını bugüne taşıırken, gelecek hayallerine de köprü kurar. Yapılan koku şişeleri, tütsülükler bu görünmez dilin somut bir forma kavuştuğu, anıların ellerimizle kavrayabileceğimiz bir nesneye dönüştüğü duraklardır.

Her biri, bir hikâye taşıyan, bir duygu uyandıran ya da bir hatırayı çağıran formlar... Bu şişeler, sadece kokuyu saklayan kaplar değil, aynı zamanda yaşamın içsel haritasını çizmek için şekillendirilmiş heykellerdir. Her kıvrımı, her çizgisi, insanın kendi benliğini ve çevresini yeniden keşfetmesini sağlayan ipuçları sunar. Organik formlar, bedenin kıvrımlarını andırır; sanki bir zamanlar yaşayan bir varlığın anısını taşıyormuş gibi. Kimisi ağır ve sağlam bir geçmiş simgelerken, kimisi zarif ve hafif bir geleceğe işaret eder.

Bu eserler, sadece bir sanat nesnesi değil, duyuların ve duyguların buluştuğu bir yolculuktur. Bir şişeyi elinize aldığınızda hissettiğiniz ağırlık, sadece malzemenin değil, ona yüklenmiş anlamların ağırlığıdır. Parmak uçlarınızda hissettiğiniz doku, geçmişin izlerini taşır; kim bilir hangi hatıranın, hangi unutulmuş duygunun ifadesidir.

Koku, hafızanın en güçlü anahtarlarından biridir. Bir bahar sabahında açan çiçeğin kokusu, çocukluğunuzdaki bir öğleden sonrayı geri getirebilir. O anın sıcaklığı, bir insanın sesi, bir yerin rüzgârı, tek bir koku zerreciğinde saklıdır. Bu formlar, kokunun bu eşsiz gücünü korumak ve onu zamanın akışına karşı bir durak noktası olarak sabitlemek için tasarlandı. Sadece kokuyu değil, kokunun taşıdığı her anlamı, her hissi, her hikâyeyi taşımak için.

Bu form serisi, aynı zamanda insanlığın zamana meydan okuma çabasını da temsil eder. Koku, doğası gereği uçucu ve geçicidir; fakat bu şişeler, onu yakalamaya, saklamaya ve geleceğe taşımaya çalışır. Bu çaba, insanın unutmaya karşı verdiği evrensel mücadelenin bir ifadesidir. Her şişe, bir sembol; bireyin geçmişine, toplumsal hafızaya ve evrensel duygulara bir övgü.

Sanatçı için, bu şişeler, sadece birer obje değil, insanın kendine ve dünyaya dair anlam arayışının birer yansımasıdır. Onlar, estetik ile işlevselliğin, bireysel ile kolektifin, somut ile soyutun tam ortasında dururlar. Her biri, bir dünyayı içinde saklayan küçük bir evren

gibidir. Kimisi bir çöl rüzgârını taşır, kimisi bir okyanus dalgasını. Kimisi bir sevgilinin boynunda bıraktığı izdir, kimisi bir annenin sabırla ördüğü masal battaniyesidir.

Sonuç olarak, bu şişeler, sadece kokuların değil, yaşamın kendisinin muhafaza edildiği birer zaman kapsülüdür. Onlara dokunduğunuzda, yalnızca bir nesneye değil, bir hikâyeye, bir hafızaya, bir duygusal bağa dokunursunuz. Bu formlar, havada asılı kalan anıları görünür kılmak, geçmiş ve geleceği birleştiren bir köprü inşa etmek için burada. Bu seride, koku ve form bir araya gelerek, sanatın yalnızca gözle değil, tüm duyularla algılanan bir deneyim olduğunu bizlere bir kez daha hatırlatır.

Bu tez çalışması, koku duyusunun hafızada uyandırdığı etkilerin seramik formlara aktarılmasını amaçlamış ve bu süreçte kokunun bireysel ve toplumsal anlamlarını kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Kokunun zihinde anlık hatırlatmalar ve geçmiş anılara dair yarattığı zihinsel yolculuklar, çalışmanın temel çıkış noktası olmuştur. Kokunun bireysel deneyimlerdeki rolü kadar, kültürel bağlamda taşıdığı anlamlar ve bu anlamların tarih boyunca sergilediği dönüşüm de incelenmiştir.

Kokunun, tarih boyunca farklı kültürlerde ritüel, statü ve ticari bir meta olarak oynadığı rol çalışmanın odak noktalarından biri olmuştur. Mezopotamya'dan Antik Mısır'a, Roma'dan Osmanlı İmparatorluğu'na kadar farklı medeniyetlerde koku, dini ritüellerin ve toplumsal statü göstergelerinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Mezopotamya'da tütsüler Tanrılarla iletişim kurma ve kötü ruhları uzaklaştırma işlevi görürken, Antik Mısır'da "Kyphi" tütsüsü kutsallık ve arınma amacıyla kullanılmıştır. Roma'da parfümler, sosyal prestijin bir sembolü olarak önemli bir yer tutarken, Osmanlı'da gül suyu ve amber gibi kokular, dini törenlerde ve kişisel hijyen ritüellerinde kullanılmıştır.

Kokunun ticari bir meta olarak gelişimi, Mezopotamya ve Mısır'dan başlayarak Rönesans döneminde Fransa'da zirveye ulaşmıştır. Grasse bölgesi, kokulu bitkilerin yetiştirilmesi ve parfüm üretiminde bir merkez haline gelirken, parfüm, aristokrat sınıflar arasında statü sembolü olarak yaygınlaşmıştır. Doğal malzemelerden üretilen kokular, tarih boyunca ritüeller ve sosyal yaşamda merkezi bir rol oynarken, 19. yüzyılda kimyanın gelişimiyle birlikte sentetik kokular, doğal kaynaklara bağımlılığı azaltmış ve daha geniş kitlelere ulaşılmasını sağlamıştır.

Bu bağlamda, kokunun kültürel, sosyal ve bireysel hafızadaki gücü, seramik sanatında bir ifade biçimi olarak yeniden ele alınmıştır. Seramik formlar, kokunun somut varlığı kadar

zihinsel çağrışımları ve hafızadaki izlerini de yansıtacak şekilde tasarlanmıştır. Geleneksel ve çağdaş seramik teknikleri, kokunun ritüelistik, estetik ve duygusal yönlerini vurgulamak için bir araç olarak kullanılmıştır. Koku bu çalışmada yalnızca bir duysal deneyim değil, aynı zamanda bir ifade ve iletişim biçimi olarak da ele alınmıştır. Kokunun tarihsel, kültürel ve bireysel anlamlarının seramik formlara aktarılması, duysal sanatlar için yeni bir bakış açısı sunmuş ve koku ile sanat arasındaki bağları daha derinlemesine anlamamıza olanak sağlamıştır. Bu çalışma, kokunun seramik sanatındaki potansiyelini ortaya koyarak, duyuların sanatsal ifade araçları olarak değerlendirilmesi yolunda bir örnek teşkil etmektedir.

Bu tez çalışması, koku duyusunun bireysel hafızada ve toplumsal bellekte uyandırdığı etkileri seramik sanatı aracılığıyla yeniden yorumlamayı amaçlamış, kokunun fiziksel varlığı kadar zihinsel çağrışımlarıyla da ilişkilenen formlar oluşturmuştur. Koku ile seramik formlar arasındaki etkileşim, kokunun hem fiziksel hem de kavramsal boyutlarını görünür kılacak şekilde tasarlanmıştır. Çalışmada, koku ve seramik bünye arasında doğrudan bir bağ kurularak, seramik malzemenin koku yayma potansiyeli araştırılmış; bazı formlar parfüm şişesi olarak tasarlanırken (Görsel 41,42,43), diğerlerinde koku yayma işlevi ön plana çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra, bazı çalışmalarda tütsü formları ve zihinsel yolculukların öznel çağrışımlarını yansıtan seramik eserler üretilmiştir.

Tasarlanan seramik formlarda, farklı kil türleri (kırmızı çamur, şamotlu çamur, beyaz vakumlu çamur, siyah çamur) kullanılmış ve bu malzemelerin koku ile uyumu araştırılmıştır. Yapılan deneysel uygulamalar sonucunda, kırmızı çamurun leke bırakmama ve koku salınımına elverişli yapısı nedeniyle koku şişesi tasarımlarında daha uygun bir malzeme olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgu, seramik malzeme seçiminde, duysal deneyimlerin rolüne dikkat çekmiş ve sanat ile işlevsellik arasındaki bağın yeniden değerlendirilmesine olanak sağlamıştır.

Sonuç olarak, bu çalışmada kokunun seramik sanatındaki çok katmanlı kullanımı, duyuların sanatsal ifade araçları olarak değerlendirilmesi için bir zemin oluşturmuştur. Koku, yalnızca bireysel ve toplumsal hafızayı uyandıran bir unsur değil, aynı zamanda seramik malzemenin sanatsal potansiyelini artıran bir etmen olarak ele alınmıştır. Çalışma, kokunun fiziksel ve kavramsal boyutlarının seramik formlarla birleştiği bu ifade biçimiyle, duysal sanatlar için çok duyulu yaklaşım geliştirmiştir. Koku ve seramik arasındaki bu

özgün ilişki, hem sanatın algısal boyutlarını genişletmiş hem de duyuların estetik bir dil olarak kullanılabileceğini ortaya koyarak, sanat pratiğine yeni bir katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- A. Demir. (2019). Sentetik Kokular. Labmedya. Erişim: 14.11.2024. <https://www.labmedya.com/sentetik-kokular>
- Altundağ, A. (2018). Koku Duyusu. Erişim: 05.01.2024 <https://www.aytugaltundag.com/koku>
- Aslanbey, Salih. (2021), Antik Mısır'da Parfüm. AHBV Edebiyat Fakültesi Dergisi, (4) s. 51-61.
- Bursi, A. (2020). The Scents of Paradise: Olfactory Rituals in Early Islamic Sacred Spaces. Arabica, 67(2-3), 252-278. doi:10.1163/15700585-06723P02
- Chu, S., Downes, J. J. (2000). Odour-evoked autobiographical memories: Psychological investigations of Proustian phenomena. Chemical Senses, 25(1), 111-116.
- Classen, C., Howes, D., & Synnott, A. (1994). Aroma: Kokunun Kültürel Tarihi (1. baskı). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203428887>
- Cuthbert E. G., Atchley F., (1909). A history of the use of incense in divine worship. <https://archive.org/details/historyofuseofin00atch>
- Ç. Nayır, Meltem. (2023). Yüz Yıllık Bir Koku Hikayesi. İstanbul: Can Yayınları.
- Çam, E. (2024). Harezmi kültüründe kutsal koku ve duman:Tütsü. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 24(1), s. 43-69. <https://doi.org/10.32449/egetdid.1446500>
- Değirmenci Aydın, M. (2021). Peter De Cupere' nin Sanatında Bir İfade Biçimi Olarak Koku.
- Demirören Haber Ajansı. (2022). Mezopotamyalı Parfümerin 3200 Yıllık Formülü Günümüze Uyarlandı. Erişim: 14.07.2024 URL: <https://www.dha.com.tr/gundem/mezopotamyalı-parfumerin-3200-yillik-formulu-gunumuze-uyarlandi-2104696>
- Drobnick, J. (2002). Clara Ursitti: Scents of a Woman, Tessera, vol. 32
- Drobnick, Jim. "Inhaling Passions: Art, Sex and Scent." Sexuality and Culture 4.3 (Summer 2000): 37-56.
- Dukhni, (2023). The Significance of Fragrances in Islam. Retrieved from <https://www.dukhni.com> (<https://www.dukhni.com/blogs/fragrances-islam/the-beauty-significance-of-islamic-fragrances>)
- Duygulu, Serap. (19 08 2014). Eş seçiminde kokunun etkisi var mı?. Hürriyet

Ergül, Bihter Türkan. (2023). Gülün Bilgeliği. İstanbul: Pika Yayın. Erişim tarihi: 04.08.2024

Erol Başpınar, T. & Şahiner, R. (2023). "Kokusal Sanata Deleuzeyen Bir Yaklaşım: Po'scent Art" International Social Sciences Studies Journal, (eISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:118; pp:9743. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sssj.73779>

Gedük, S., (2013). OSMANLI SARAY KÜLTÜRÜNDE BUHUR VE GÜLSUYU GELENEĞİ. Topkapı Sarayı müzesi Yıllık 6. İstanbul

Haus of Gloi Blog, (2024) "Perfume Traditions in China." <https://www.hausofgloi.com/blogs/haus-herald/perfume-traditions-in-china>

Henshaw, V. (2014). Urban Smellscapes: Understanding and Designing City Smell Environments. Routledge.

Herz, R. S., & Schooler, J. W. (2002). A naturalistic study of autobiographical memories evoked by olfactory and visual cues: Testing the Proustian hypothesis, American Journal of Psychology, 115(1), 21-32.

İzci, Y., & Erbaş, Y. C. (2015). Hipokampus: yapısı ve fonksiyonları. Türk Nöroşir Derg, 25(3), 287-95.

Jammy Parfüm. (2021, 06 12). Parfüm nasıl yapılır. <https://jammyparfum.com/blogs/newshttps://doi.org/10.25071/1923-9408.25289>

Kafkaesk. Erişim: 17.12.2024. <https://kafkaesqueblog.com/2016/07/06/china-fragrance-culture-fragrance-history-oud/>

Kawamura, Y. (2014). Cultura en torno al juego de incienso kōdō: sus piezas lacadas y su coleccionismo en España, XI Congreso de la Asociación de Estudios Japoneses en España

Kayabalı, Kıvılcım. (2014).Sizin Pazarlamanız Nasıl Kokuyor. Nöromarketing, Erişim: 15.10.2024

Le Guérér, A. (1994). Scent: The Mysterious and Essential Powers of Smell. Turtleback Books. New York: Kodansha Uluslararası.

Macia, Oswaldo (2022). Koku Maddi Olmayan Heykeller, Erişim Tarihi: 10.10.2024

Udea, Maki (2018). Koku Sanatı Üzerine, Erişim Tarihi: 26.07.2024 <https://ueda.nl/>

Neo-bloom Antik Çağlardan Günümüze Parfüm Şişeleri. (2023, 04 23). Erişim Tarihi:28.04.2024 <https://www.neo-bloom.com/antik-caglardan-gunumuze-parfum-siseleri/>

Neto E. (2000, Ocak 1). Ernesto Neto ile Bill Arning, Bomba Dergisi. Erişim: 20.12.2024<https://bombmagazine.org/articles/2000/01/01/ernesto-neto/>

Ozan, Vedat. (2023). Kokular Kitabı III Kùltürler. İstanbul: Everest Yayınları.

Özçelik, H. (2018). Türkiye Güllerinin Adları ve Teknik Terimleri. Avrasya Terim Dergisi, 6(2), s. 1-23.

Rhind, J.P. (2013). Fragrance and wellbeing: Plant aromatics and their influence on the psyche. Singing Dragon

Sell, C. S. (2006). The Chemistry of Fragrances: From Perfumer to Consumer. Royal Society of Chemistry.

Smith, M. (2021). Sensing the Past: Seeing, Hearing, Smelling, Tasting, and Touching in History. University of California Press., 39/4, s. 559-560

Sommer, C., (2004). The Role of Musk and Musk Compounds in the Fragrance Industry

Spence, C. (2020). Scenting the anosmic cube: On the use of ambient scent in the context of the art gallery or museum. Crossmodal Research Laboratory, Department of Experimental Psychology, University of Oxford.

Temmel, A. F. P., Quint, C., Schickinger-Fischer, B., Klimek, L., Stoller, E., & Hummel, T. (2002). Characteristics of olfactory disorders in relation to major causes of olfactory loss. Archives of Otolaryngology–Head & Neck Surgery, 128(6), 635-641.

The Low Countries. (2024). You are what you smell: How scent and culture are intricately linked. Erişim: 03.01.2024 <https://www.the-low-countries.com/article/you-are-what-you-smell-how-scent-and-culture-are-intricately-linked/>

Tokyürek, H. (2014). ESKİ UYGURCADA ĀYURVEDA TIBBİ VE BEŞ UNSUR. Journal of Turkology, 24(2), s. 235-260. Erişim tarihi: 15.08.2024 <https://doi.org/10.18345/tm.55915>

Tolaas, S. (2014) An alphabet for the nose. Erişim: 03.01.2024 <https://www.researchcatalogue.net/view/7344/7350>

Türkçe Sözlük. (2009). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı (2019) Parfüm Bitkileri Çalıştay.

Typelish. (2023). Proust Etkisi ve Koku: Anılar Hala Taze! Erişim: 03.01.2024
<https://typelish.com/b/proust-etkisi-ve-koku-anilar-hala-taze-107137>

Uğur Çerikan. (2020). İlkelden Moderne Kokunun Tüketimi ve Türk Kültüründeki Yansıması. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 48, s.397.

Wyatt, T. D. (2015). The search for human pheromones: the lost decades and the necessity of returning to first principles. Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences, 282(1804), 20142994. Erişim tarihi:13.09.2024

EKLER

Ek-1

21.01.2025 Yüksek Lisans Tez Sunumu

Ek-2

21.01.2025 Yüksek Lisans Tez Sunumu

Ek-3

Danışman Hocam Sayın Prof. Dr. Candan Terviel ile jüri üyeleri Sayın Doç. Sevinç Köseoğlu Ulubatlı ve Sayın Prof. Dr. Tolga Savaş hocalarım ile sergi sunumu.

Danışman Hocam Sayın Prof. Dr. Candan TERVİEL ile sunum sonrası tebrikleşme

Ek-5

Sayın Doç. Sevinç KÖSEOĞLU ULUBATLI ile sunum sonrası tebrikleşme

Sayın Prof. Dr. Tolga SAVAŞ ile sunum sonrası tebrikleşme

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesi'ne verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversite'ye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikrî mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin/raporumun tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalara (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin/Sanat Çalışması Raporunun kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin/sanat çalışması raporumun tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde/sanat çalışması raporumda yer alan, telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversite'ye teslim etmeyi taahhüt ederim. Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*** kapsamında tezim/sanat çalışması raporum aşağıda belirtilen haricinde YÖK Ulusal Tez Merkezi/ H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

☐ Enstitü/ Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... yıl ertelenmiştir. (1)

☐ Enstitü/ Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. (2)

☐ Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. (3)

03/03/2025

Meral ÇETİNKAYA

*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge

- (1) Madde 6.1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6.2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7.1. Ulusal çıkarılan veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan iş birliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

Tez Danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYANI

Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Tez Çalışması Raporu Yazım Yönergesi'ne uygun olarak hazırladığım bu Tez Çalışması Raporunda,

- Tez/Sanat Çalışması Raporu içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı bütün bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin bütününe kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- bu Tez/Sanat Çalışması Raporunun herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka bir üniversitede başka bir Tez Çalışması Raporu çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

03/03/2025

Meral ÇETİNKAYA

YÜKSEK LİSANS SANAT ÇALIŞMASI RAPORU ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ

Güzel Sanatlar Enstitüsü

Tez Başlığı: Koku Kavramının Seramik Formlarda İfade Biçimine Dönüşmesi

Yukarıda başlığı verilen Tez/Sanat Çalışması Raporunun tamamı aşağıdaki filtreler kullanılarak Turnitin adlı intihal programı aracılığı ile Tez Danışmanım tarafından kontrol edilmiştir. Kontrol sonucunda aşağıdaki veriler elde edilmiştir:

Raporlama Tarihi	Sayfa Sayısı	Karakter Sayısı	Savunma Tarihi	Benzerlik Oranı (%)	Gönderim Numarası
26.02.2025	101	113357	21.01.2025	%5	2599238775

Uygulanan filtreler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar dâhil
3. 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tez/Sanat Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. (03.03.2025)

Meral ÇETİNKAYA

Öğrenci No.: N21136125

Anasanat Dalı: Seramik

Program (işaretleyiniz):

Yüksek Lisans	Sanatta Yeterlik	Doktora	Bütünleşik Doktora
X	-	-	-

DANIŞMAN ONAYI UYGUNDUR.

(Prof. Dr. Candan TERVİEL)

PROFICIENCY IN ART WORK REPORT ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY

Institute of Fine Arts

Title : Transformation Of The Concept Of Smell Into Expression In Ceramic Forms

The whole art work report is checked by my supervisor, using Turnitin plagiarism detection software taking into consideration the below mentioned filtering options. According to the originality report, obtained data are as follows.

Date Submitted	Page Count	Character Count	Date of Thesis Defence	Similarity Index (%)	Submission ID
26.02.2025	101	113357	21.01.2025	%5	2599238775

Filtering options applied are:

1. Bibliography excluded
2. Quotes included
3. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read the Hacettepe University Institute of Fine Arts Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations, I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge. I respectfully submit this for approval. (03.03.2025)

Meral ÇETİNKAYA

Student No.: N21136125

Department: Seramik

Program/Degree:

Master's	Proficiency in Art	PhD	Joint Phd
X	-	-	-

SUPERVISOR APPROVAL

APPROVED

(Prof. Dr. Candan TERVİEL)

